

Mynten på ön

En studie av de mynt från 1150-1699 som hittats i
lösfynd och hopade fynd på Gotland

Masteruppsats i arkeologi med
numismatisk inriktning
Stockholms universitet
VT 2014
Susanne Fridh
Handledare Kenneth Jonsson

Innehållsförteckning

1. Inledning	
1.1 Introduktion.....	3
1.2 Syfte och frågeställningar.....	3
1.3 Forskningshistorik.....	4
1.3.1 Gotländsk myntning.....	4
1.3.2 Myntfynden i kyrkorna.....	5
1.4 Bakgrund och urval.....	8
1.5 Teori, metod och källkritiska aspekter.....	8
2. Mynthistoria och materialpresentation	
2.1 Myntning under medeltiden och tidig modern tid.....	12
2.2 Gotlandsmyntningen.....	13
2.3 Den svenska myntningen.....	19
2.4 Den danska myntningen.....	23
2.5 Den tyska myntningen.....	26
2.6 Den baltiska myntningen.....	28
2.7 Den norska myntningen.....	30
2.8 Tyska Ordens myntning.....	31
2.9 Övriga fynd i fyndmaterialet.....	31
2.10 Katalog.....	32
3. Analys	
3.1 Introduktion.....	35
3.2 Kronologisk analys av de mynt som cirkulerade parallellt med de gotländska.....	36
3.3 Stad och land, sakrala och profana miljöer.....	43
3.4 Rumslig analys.....	47
3.4.1 Baltiska mynt på Gotland.....	47
3.4.2 Danska mynt på Gotland.....	48
3.4.3 Svenska mynt på Gotland.....	50
3.4.4 Tyska mynt på Gotland.....	51
3.4.5 Norska mynt på Gotland.....	52
3.4.6 Mynt från Tyska Orden på Gotland.....	52
3.4.7 Guldmynt på Gotland.....	53
4. Övergripande tolkningar	54
5. Sammanfattning	56
6. Referenser	
6.1 Otryckta källor.....	57
6.2 Tryckta källor.....	57

Abstract

This dissertation deals with all the coins from between 1150 and 1699 that have been found as part of accumulated finds and stray finds on the island of Gotland in the Baltic Sea. As part of the research for the dissertation I have recorded and mapped the coins and analyzed and attempted to understand the patterns that have become visible in the process. There was a local minting of coins on the island between the years 1150 and 1554 (1565) and it has been of particular interest to see how the finds of these coins compare to the finds of Swedish, Danish and other foreign coins on Gotland.

Terminologi och förkortningar

ATA: Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetets arkiv i Stockholm.

Brakteat: Ett som endast ärpräglat på ena sidan.

Depåfynd: Mynt som medvetet har deponerats på en plats, kan också benämnas skattfynd.

Frånsida: Myntets baksida. Kallas också revers.

Fyndort: Platsen där ett (mynt)fynd hittats.

Hopat fynd: Ett flertal lösfynd (två mynt eller fler) som hittas i en kyrka, kloster, borg el. dyl.

Plants: Ett myntämne som ska präglas till ett mynt.

KMK: Kungliga Myntkabinettet i Stockholm.

Lösfynd: Ett fynd av ett enstaka mynt.

Mark: Under medeltiden var marken en räkne- och viktenhet motsvarande 205-215 gram silver.

Mynterre: Den som lät prägla mynten.

Myntort: Där mynten präglades.

Monetarisering: Ett samhälle kan sägas vara monerariserat när dess ekonomi övergått till att vara baserad på mynt med fastställt nominellt värde som betalningsmedel.

NFG: Numismatiska forskningsgruppen vid Stockholms universitet.

T.p.q.: terminus post quem: Slutmynt, det yngsta myntet i ett depåfynd, markerar när fyndet tidigast kan ha hamnat i jorden.

Åtsida: Den sida av ett mynt som bär mynterrens namn, attribut eller bild. Kan också kallas *avers*.

1. INLEDNING

1.1 Introduktion

Denna uppsats kommer att behandla de mynt från perioden 1150 - 1699 som hittats som lösfynd och hopade fynd på Gotland. Gotland var svenskt fram till 1361, för att sedan tillhöra Danmark fram till 1645, då ön återigen kom att tillhöra Sverige. Med uppsatsen avser jag att undersöka hur detta lämnat spår i öns myntcirkulation. Gotland hade en inhemsk myntning, vilken kom igång tidigare än vad den regelbundna präglingen av mynt gjorde på det svenska fastlandet. Mellan ca 1150 och 1537 präglades mynt på Gotland. År 1554 och 1565 präglades också mynt för gotländsk räkning i Köpenhamn. Den sistnämnda myntningen, den 1565, var dock av allt att döma mycket begränsad, bevarade mynt av denna typ är mycket sällsynta (Lagerqvist 1970:156). Dessutom cirkulerade också fastlandssvenska, danska och andra utländska mynt på ön parallellt med de inhemska mynten. Det myntmaterial, på vilket föreliggande uppsats vilar, består av 30958 mynt.

Myntmaterialet som hittats är således enormt. Det består till största delen av mynt av en enda typ, W-brakteater. I det material som ligger till grund för föreliggande studie ingår 27815 av dessa mynt. Denna totala dominans av mynt av en enda typ saknar motstycke på det svenska fastlandet. Överhuvudtaget dominerar de lokala mynten de gotländska fynden så länge präglingen av dem fortgår. Eftersom myntningen för Gotlands räkning i princip avslutades 1554 är det intressant att se hur myntfynden ändrar sammansättning därefter.

1.2 Syfte och frågeställningar

Föreliggande studies övergripande syfte är att kartlägga och analysera de gotländska lösfynden och de hopade fynden med mynt från 1150 – 1699. Syftet är även att förstå bakgrunden till de mönster som framträder genom denna analys. De frågeställningar som uppsatsen kommer att söka besvara är följande:

- Vilka typer av mynt används parallellt med de gotländska mynten fram till 1554 och vilka mynt dominerar under tiden efter att den lokala gotländska myntningen avslutats?
- Går det att med hjälp av de icke gotländska myntens geografiska spridning se på vilka vägar de har kommit till ön? Vilka vägar var det i så fall?
- Går det att i myntcirkulationen se spår av den ekonomiska storhetstid Gotland befann sig i fram till mitten av 1300-talet med följande ekonomiska nedgångsperiod?
- Hur utvecklas myntfyndens sammansättning över tid?
- Skiljer sig fyndens sammansättning beroende på om de påträffats i Visby eller på den gotländska landsbygden?
- Skiljer sig fyndens sammansättning beroende på om de påträffats i kyrkor eller på övriga fyndorter?
- Har försök gjorts att kontrollera myntcirkulationen under perioden?
- Går det att i fyndmaterialet se att Gotland övergick till att vara danskt 1361 för att sedan återgå till det svenska riket 1645?

1.3 Forskningshistorik

1.3.1 Gotländsk myntning

Den gotländska myntningen har behandlats av ett flertal forskare i såväl skrifter, artiklar och uppsatser. De som är mest relevanta för denna studie kommer att diskuteras nedan. Redan Hans Hildebrand behandlade gotlandsmynten i sitt praktverk *Sveriges medeltid* från 1879. De tidiga gotländska penningarna ansåg han dock vara präglade i Kalmar och Östergötland (Hildebrand 1879:805ff). År 1891 lät den danske numismatikern Peter Hauberg publicera avsnittet *Gullands myntvæsen* i boken *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* (Hauberg 1891). Delen om gotländska mynt publicerades också som särtryck och är fortfarande standardkatalogen för de gotländska mynten. Bengt Thordeman behandlade de gotländska depåfynden i avsnittet *Gotländska skattfynd från medeltid och nyare tid* i *Gotländskt Arkiv* 1942 (Thordeman 1942). Även Lars O. Lagerqvist ägnar sig åt de gotländska mynten i *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt* från 1970 (Lagerqvist 1970). Den danske numismatikern Georg Galster har också med

gotlandsmyntningen i sin bok *Unionstidens udmøntninger* från 1972 (Galster 1972). I artikeln *Den äldsta gotländska myntningen* i den medeltidsarkeologiska tidskriften META, 1990, nr 3, skriver Kenneth Jonsson om den tidiga gotländska myntningen (Jonsson 1990). Kenneth Jonsson skriver om Gotlands inhemska myntning i artikeln *Hansatiden på Gotland i ett numismatiskt perspektiv* i Gotländskt arkiv från 1997 (Jonsson 1997). Nanouschka Myrberg behandlar i sin avhandling *Ett eget värde – Gotlands tidigaste myntning ca 1140-1220*, precis som verkets titel också antyder, den tidigaste myntningen på Gotland (Myrberg 2008). Hon arbetade i sin avhandling med depåfynden, de hopade fynden och lösfynden av de tidigaste gotländska penningarna. En detaljerad kronologi över de gotländska 1300-talsörtugarna har nyligen upprättats av Gunnar Haljak (Haljak 2014).

1.3.2 Myntfynden i kyrkorna

Jens Christian Moesgaard har i artikeln *Kirkegulvsmønter fra Gotland* (Moesgaard 1987:134-141) kartlagt fynd av mynt i gotländska kyrkor. I sin studie kom han fram till att myntfynden från de olika kyrkorna hade en sammansättning som var enhetlig oavsett vilken individuell kyrka det gällde. Fynden av mynt i kyrkorna bestod till 85-90 % av W-brakteater och resterande mynt var ungefär jämt fördelade mellan övriga gotländska mynt, övriga medeltidsmynt och nyare tidens mynt. Det material Moesgaard arbetade med för sin artikel bestod av ca 23500 mynt. Han tittade endast på de fynd av mynt från gotländska kyrkor som KMK hade upplysningar om. Moesgaard gjorde inte heller någon kronologisk avgränsning, han tittade på alla mynt funna i kyrkorna och hade således även med mynt efter 1699 i sitt material. Jag har valt att göra en avgränsning vid år 1699 eftersom jag inte anser att yngre mynt än så kan hjälpa mig att besvara mina frågor. Sedan mitten av 1980-talet har nya fynd tillkommit och jag har även sökt material via andra vägar. Dessutom kartlägger jag inte bara kyrkfynden, utan även alla andra lösfynd och hopade fynd av mynt från perioden 1150-1699 som hittats på Gotland och som jag har hittat upplysningar om.

Henrik Klackenberg beskriver i sin doktorsavhandling *Moneta Nostra* (Klackenberg 1992) hur Sverige blev *monetariserat*, det vill säga hur ekonomin övergick till att vara baserad på ett system där mynt med ett nominellt värde var det generella betalningsmedel som användes. När mynt under tidigare perioder använts som betalningsmedel i Sverige var bruket antingen mycket begränsat geografiskt eller så baserades myntens värde på deras silvervikt. Klackenberg kartlade i sitt arbete fynd av mynt från landsortskyrkor i de landskap som

utgjorde det medeltida Sverige. Han har alltså även tagit med Finland i sin studie. Dock har han utelämnat Gotland trots att ön var svensk fram till 1361. Gotland valde han att utelämnas dels för att det vid medeltidens slut inte längre tillhörde Sverige och dels för att det var så annorlunda i jämförelse med det svenska fastlandet i och med att gutarna hade en egen mynträkning och myntpräglning.

Anledningen till att Klackenberg valde att basera sin avhandling på fynden av mynt från kyrkor, som är hopade fynd och lösfynd, var att han ser dem som mest representativa för gemene mans bruk av mynt. Det går inte att göra tolkningar angående folkets hantering av mynt genom studier av depåfynd eftersom dessa fynd representerar enstaka händelser som till och med kan vara unika (Klackenberg 1992:39). De hopade fynden av mynt i kyrkorna har däremot ackumulerats under längre tidsperioder.

Före reformationen var offer av mynt i kyrkorna vanligt. Offergåvorna kunde antingen lämnas direkt till prästen, på något altare eller i de *offerstockar* som för ändamålet fanns placerade i kyrkorna. Klackenberg noterar att fynden av mynt i kyrkorna inte är jämnt spridda utan att spridningen följer ett visst mönster. Medeltidsmynten hittas i synnerhet kring högaltaret i koret och vid långhusets östra del där lekmanaltare och sidoaltare fanns. Ibland finns också koncentrationer av fynd t.ex. vid portaler vilket kan betyda att det är där offerstockarna en gång var placerade (Klackenberg 1992:36). Myntfynden kan ses som *offerspill*, medeltidskyrkor var mörka och de medeltida mynten var små och lätta.

Som kuriosas kan här nämnas att de gotländska penningar, som ingår i ofantliga antal i materialet föreliggande uppsats baseras på, väger mellan 0,09 och 0,17 gram. Om den tyngre vikten används som riktlinje väger ändå en modern enkrona (7 gram) mer än 41 gånger så mycket. Med detta exempel vill jag illustrera hur lätt hänt det var att ett mynt tappades. När exempelvis klockaren efter gudstjänsten skulle samla ihop de mynt som offrats på altaret var det alltså inte konstigt att något enstaka mynt då och då kan ha rasslat ned på golvet. Det behöver inte ens ha rasslat, de medeltida kyrkorna hade ofta trampade jordgolv på vilka det i mörkret var mycket svårt att upptäcka tappade mynt. Även om vissa kyrkor hade trägolv eller dyrbara tegelgolv kunde det vara mycket svårt att ta tillvara mynt som hamnat på golvet. Trägolvens plankor kunde sitta glest och tegelgolvens springor kunde också vara breda.

Det finns källkritiska aspekter på hopade fynd och lösfynd i kyrkor som representativa för allmogens mynthantering och för myntcirkulation i största allmänhet. Kyrkogrävningarnas kvalitet har under årens lopp skiftat stort, och en av anledningarna till att antalet tillvaratagna mynt varierar så mycket är att schaktmassorna inte alltid har sållats (Klackenberg 1992:28). Vilka mynt det var som offrades i kyrkorna är en fråga som bör diskuteras. Det finns noterat år 1424 att kvinnor offrade Erik av Pommerns danska kopparmynt i kyrkorna eftersom de inte verkade vara gångbara någon annanstans (Galster 1972:20). Detta skulle kunna antyda att det var offerhandlingen i sig som var det centrala, inte vad det faktiskt var som offrades. Det är överhuvudtaget mestadels de lägsta valörerna som återfinns i fynden från kyrkor. Detta kan också förklaras med att om ett mynt med högre valör tappas är det för det första fysiskt större och tyngre, och därför lättare att se och därmed plocka upp från golvet i halvmörkret. Incitamentet för att lägga sig på knä på golvet för att famla efter ett mynt är också av förklarliga skäl större om det gäller ett mynt med en högre valör. För att sätta en pennings värde i ett större perspektiv kan här nämnas att en ko år 1310 kunde inhandlas för 1 ½ mark, alltså 432 gotländska penningar (Lagerqvist 2011:92). En enda penning var med andra ord inte värd så mycket, inte ens med dåtidens mått. Något annat som är värt att uppmärksamma är det faktum att kyrkfyndens sammansättning varierar något beroende av när kyrkorna grävdes ut, detta beror på att grävningstekniken har förfinats under årens lopp.

Klackenberg tittade i sin studie alltså bara på fynden från landsortskyrkor i det medeltida Sverige, Finland inräknat, men Gotland undantaget. I sin avhandling behandlade han allt material från 1100-1500 som hittats i landsortskyrkorna. Han valde dock att bara analysera materialet från 1150-1350. Antalet fynd av medeltidsmynt bestående av lösfynd och hopade fynd i de landsortskyrkor i det som utgjorde det medeltida Sverige, Gotland undantaget, uppgick, när Klackenberg gjorde sin undersökning under början av 1990-talet, till 7649 mynt.

I föreliggande studie har jag registrerat och kartlagt 30958 mynt. Jag har tittat både på fynden från kyrkorna och andra hopade fynd och lösfynd som gjorts på Gotland. En anledning till att de gotländska fynden av mynt i kyrkor är så mycket större är att de som tidigare nämnts domineras av W-brakteaterna, i ett större kyrkfynd kan över tusen sådana mynt ingå. Detta har ingen motsvarighet på det svenska fastlandet. Ytterligare en konsekvens av detta är att storleken på de fastlandssvenska fynden av medeltidsmynt i landsortskyrkorna är mycket mindre, i antal mynt per kyrka räknat, än vad de gotländska fynden av medeltidsmynt i kyrkorna är. Som exempel på detta kan nämnas att det enskilt största fynd Klackenberg

behandlade i sin avhandling bestod av 613 medeltidsmynt från Hagby kyrka i Småland (Klackenberg 1992:29). Som jämförelse är det största fynd jag har med i min studie fyndet från Gothems kyrka. Detta består av 4220 mynt från tidsperioden 1150-1699 varav 4004 är W-brakteater.

1.4 Bakgrund och urval

Anledningen till att jag valt år 1150 som startpunkt för min studie är att den lokala gotländska myntningen började då (Jonsson och Langhammar manus). Utländska mynt hade cirkulerat på ön i många århundraden redan då, men jag ville att min studies huvudfokus skulle vara medeltid. Dessutom är de vikingatida myntfynden helt väsensskilda från de medeltida lösfynd och hopade fynd av mynt som gjorts på Gotland. Avgränsningen vid år 1699 passade i mina ögon bra eftersom jag då får med decennierna efter 1645 då Gotland återgick till att vara svenskt efter att ha varit en del av det danska kungariket i många år. Detta möjliggör ett besvarande av frågan om huruvida myntfyndens sammansättning ändrade karaktär efter att ön ändrade nationalitet. Som tidigare nämnts är jag inte heller av uppfattningen att materialet från åren efter 1699 är relevant för de frågeställningar jag har.

Uppsatsen kommer att fokuseras på *lösfynden* och de *hopade fynden*. Lösfynd av mynt är enstaka mynt som hittats. Hopade fynd är ett flertal lösfynd som påträffas i en kyrka, kloster, borg el. dyl. *Depåfynd* (skattfynd) är å andra sidan minst två mynt som medvetet deponerats på en plats. Depåfynden har i denna studie undantagits då en av målsättningarna med den är att öka förståelsen för vilka mynt som var i cirkulation på Gotland under tidsperioden. Lösfynden och de hopade fynden ger en mycket mer rättvisande bild av vilka mynt som de flesta människor på ön faktiskt hanterade.

1.5 Teori, metod och källkritiska aspekter

Den teoretiska utgångspunkten för undersökningen är att myntfynden ska kunna ses spegla Gotlands politiska tillhörighet under olika perioder. Under de nästan 400 år då Gotland hade egen mynträtt betyder det att en större förekomst av icke-gotländska mynt under den perioden kan ses som ett resultat av tillfälliga politiska svaghetsperioder.

I arbetet med denna uppsats har jag registrerat uppgifter om myntfynd i databaser. Dessa uppgifter om myntfynd består av fyndlistor från arkeologiska utgrävningar och andra förteckningar eller uppgifter om fynd av mynt. Jag började med det material som fanns i Numismatiska Forskningsgruppens arkiv. För att komplettera det gick jag sedan igenom alla förteckningar över gotländska myntfynd som finns vid Kungliga Myntkabinettet. Slutligen gjordes vissa sista kompletteringar i ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet. Jag vill dock poängtera att det material jag gått igenom ingalunda representerar alla lösfynd och hopade fynd av medeltidsmynt som gjorts på Gotland. Många rapporter har av olika skäl aldrig lämnats in, och ibland kan det dröja många år innan rapporter färdigställs.

Efter att jag gått igenom förteckningarna över myntfynden registrerade jag mynten i två databaser, en för gotländska mynt och en för fastlandssvenska och utländska mynt. Med hjälp av dessa databaser konstruerades tabeller, diagram och spridningskartor. Jag registrerade mynten i mitt material på deras respektive fyndorter, och kategoriserade dessa. Jag har valt att göra distinktionen *landsbygd – stad*, och staden har fått vara allt innanför Visby ringmur och således landsbygden allt utanför densamma. Denna indelning har jag gjort eftersom den förhoppningsvis kan belysa huruvida myntcirkulationen såg olika ut i skilda samhällsfärer. Något som komplicerar detta är dock, vilket också tidigare nämnts, det faktum att fynd av mynt i kyrkor inte okritiskt kan ses som representativa för myntcirkulationen i största allmänhet. Lösfynden och de hopade fynden av medeltidsmynt på Gotland, och särskilt då fynd från Gotland utanför ringmuren, består till största delen av fynd från kyrkor.

Ett visst generellt urval har gjorts i källmaterialet som uppsatsen baseras på. Ett fåtal fyndlistor har bedömts vara för tvetydiga i sin utformning för att kunna användas som ett trovärdigt material. Det gäller exempelvis listor där antalet mynt inte är ordentligt listat eller listor där bestämningen av mynten är mycket osäker. Jag har också sett listor som ser trovärdiga ut bortsett från det faktum att det inte står var mynten hittats. Det finns också äldre listor som är mycket oklart utformade och där mynten kan vara nedsmälta eller på annat sätt förkomna och att titta på det faktiska myntmaterialet i sammanhanget är därför inte heller en möjlighet.

För min studie är det intressanta egentligen inte när mynten präglades utan när de cirkulerade. Mynten kan ha varit i cirkulation i många år och de utländska mynten kan dessutom ha kommit till Gotland årtal efter att de präglats. Att kategorisera mynten efter åren de

cirkulerade är dock omöjligt varpå jag har varit tvungen att gruppera dem efter präglingsår för min studie.

Fyndmaterialet som uppsatsen baseras på består av 30958 mynt varav 29945 är gotländska och således 1013 fastlandssvenska eller utländska. Under arbetet med att registrera dessa mynt i databaser har jag delat in dem i olika kategorier. De gotländska mynten har delats in i kategorier efter de tidsspann de präglades under och vilken typ de tillhör. Kategorierna jag har delat in gotlandsmynten i är som följer: Mynt från 1150-1225 (tidiga penningar), mynt från 1225-88 (senare penningar), mynt från 1288-1450 (W-brakteater), mynt från 1340-60 (de tidigaste gotländska örtugarna), mynt från 1360-80 (gotländska örtugar), mynt från 1380-1420 (gotländska örtugar), mynt från 1420-50 (de senaste gotländska örtugarna), mynt från 1450-80 (tidiga gotländska hvider), mynt från 1480-1520 (gotländska hvider), mynt från 1520-37 (gotländska hvider och skillingar) och mynt präglade år 1554 (hvider, halvskillingar och skillingar).

För övriga mynt i fyndmaterialet har jag gjort en kategorisering som är mindre precis. Mynten har kategoriserats efter var och under vilket århundrade de präglats. De geografiska kategoriseringar jag har valt att göra är; svenska mynt, danska mynt, norska mynt, baltiska mynt, tyska mynt och Tyska Ordens mynt. Sedan har de alltså kategoriserats under respektive århundrade, från 1200-tal till 1600-tal. De svenska och de danska mynten har dock fått två kategorier var under 1600-talet. Jag har dragit en gräns vid 1645 eftersom Gotland då övergick till att vara svenskt efter att ha varit danskt. En kategori för övriga mynt har också skapats. Denna kategori har upprättats för det fåtal mynt som inte kan föras till någon av de tidigare nämnda kategorierna.

I de fyndlistor som använts som källmaterial har det ibland varit otydligt huruvida penningar tillhör den tidigare eller senare gruppen. I dessa fall har jag valt att föra dem till den senare gruppen penningar då de i allmänhet är mycket mer talrika i fynden. I de fall då penningarna är ensidiga kan det också helt enkelt vara omöjligt att med säkerhet fastställa vilken av grupperna de bör föras till.

Kung Hans mynt utgör ytterligare ett kategoriseringsproblem. Hans var kung av Danmark 1481-1513 och Sverige och Norge 1483-1513. De mynt han lät prägla saknar årtal, de kan alltså vara präglade under antingen 1400-talet eller 1500-talet. Jag har i min uppsats

kategoriskt låtit kung Hans mynt tillhöra 1400-talet. Detta val har jag helt enkelt gjort därför att Hans var kung under 17-19 år under 1400-talet men bara 13 år under 1500-talet. Detta betyder att det är troligt att ett litet antal mynt som jag i min uppsats attribuerar till 1400-talet i själva verket präglats på 1500-talet.

Gotland var under danskt styre från 1361 fram till 1645 då ön kom att tillhöra Sverige. Under min genomgång av fyndlistor och förteckningar har jag vid en handfull tillfällen stött på poster där det exempelvis stått *danskt 1600-talsmynt* eller *mynt från drottning Kristina*. Jag har då valt att låta de danska 1600-talsmynten tillfalla kategorin danska mynt från 1600-45 eftersom de i allmänhet är så oerhört mycket mer talrika i de gotländska fynden än de danska mynt som präglades 1645-99. Detta beror, som precis nämnts, på att Gotland blev svensk 1645 och att svenska mynt efter detta år kom att dominera fynden. Drottning Kristina regerade i Sverige mellan 1632-54, men jag har, i de fall inga andra uppgifter varit tillgängliga, låtit hennes mynt tillfalla kategorin svenska mynt från 1645-99 då svenska mynt blir så oerhört mycket mer vanliga i gotländska fynd efter 1645.

De mecklenburgska brakteaterna med tjurhuvud som uppträder i fyndmaterialet har tillförts kategorin tyska 1400-talsmynt. De präglades visserligen under en mycket lång period, från cirka 1200-1500, men typerna skiftade under årens lopp och de av dessa mynt som hittas på Gotland är av typer som präglades under 1400-talets andra hälft (Malmer 1980:80). Typdateringarna har gjorts med hjälp av t.p.q för depåfynd. Mynttypen *vinkenaug*, tyska penningar som är dåligt präglade och har låg silverhalt uppträder i det gotländska fyndmaterialet. Dessa präglades mellan ca 1350 och 1450 (Schrötter 1930:723-724). Vinkenaugen är ofta hopplösa att bestämma närmare eftersom de är så dåligt präglade varför de endast kan identifieras på grundval av vikt och storlek. Ingen har heller ännu upprättat en kronologi över dessa mynt. Jag har valt att föra dessa mynt till kategorin tyska 1400-talsmynt eftersom myntimporten till Gotland blev markant större under 1400-talet och det därför är troligt att den stora majoriteten av de vinkenaugen som hittats på ön präglades under denna tid.

W-brakteaterna präglades under lång tid, från 1288 och åtminstone fram till 1450. Under årens lopp ändrades dessa mynts lödighet och de fick en allt högre halt av koppar. Forskare har antagit att det framför allt gäller under åren Erik av Pommern styrde (unionskung 1412-39 och självutnämnd kung på Gotland 1439-49). W-brakteaterna är svåra att datera närmare. Det

är framför allt genom att titta på brakteaterna och se om de har ett högt kopparinnehåll som mynten kan dateras. Detta är dock inte en speciellt säker dateringsmetod. Då jag i min undersökning har gått igenom listor av myntfynd och inte fysiskt tittat på mynten har jag valt att föra alla W-brakteater till en och samma kategori eftersom uppgifter om deras silverhalt ofta saknas. Antalet mynt i denna kategori i mitt material är som tidigare nämnts 27815 och att titta på alla dessa mynt hade varit en övermäktig uppgift och blivit baserad på en subjektiv bedömning.

Moesgaard, som själv gick igenom mynten från 12 kyrkor, noterade att de flesta av dem, runt 80 %, vid en enkel okulär besiktning var så kopparhaltiga att de verkade vara präglade under kung Eriks regering (Moesgaard 1987:139). Jag vill också lyfta fram ytterligare en källkritisk aspekt. Ett antal fyndlistor har under arbetets gång visat sig vara förskaffade på det sättet att de enda mynt som kunnat registreras från dem har varit just W-brakteater. På många äldre myntfyndlistor, och särskilt på de myntfyndlistor som inte förfärdigats av numismatiker, är gotar ofta bara listade som just gotar utan några närmare bestämmingar eller dateringar. Detta har gjort att jag i dessa fall nödgats hoppa över dessa mynt när jag gjort mina registreringar. Med denna notering vill jag påpeka att trots att W-brakteaternas dominans i fyndmaterialet verkligen är enorm är faktum dock att antalet gotar i själva verket är något fler än vad mina siffror visar.

För vissa av de myntgrupper denna uppsats behandlar finns flera dateringar som i vissa fall inte överensstämmer med varandra. Det är i uppsatsen inte möjligt att i detalj redogöra för detta, men det är viktigt att komma ihåg att dateringarna ofta inte är absoluta utan att forskningen hela tiden fortlöper.

2. MYNTHISTORIA OCH MATERIALPRESENTATION

2.1 Myntning under medeltiden och tidig modern tid

Under medeltiden präglades mynt med hammarpräglings tekniken. Detta var en manuell teknik som var mycket tidskrävande. Hammarpräglings tekniken gick till på så vis att myntningsverktyg, myntstampar, graverades med det motiv mynten skulle få, men i negativ.

För att spara tid användes ofta punsar, som var verktyg med färdiga text- eller bild detaljer. Dessa slogs in i det upphettade stampämnet (Tingström 1972:32). För myntning av tvåsidiga mynt användes naturligtvis två stampar, en understamp och en överstamp. Ett myntämne, en plants, lades sedan mellan stamparna. Plantsarna var ofta urklippta i något så när rätt form ur större tenar. Ofta glödgades myntämnena innan de lades mellan stamparna för att de lättare skulle kunna präglas (Hildebrand 1879:923). Efter att myntämnet lagts mellan

Figur 1. Myntprägling med hammarpräglingstekniken. Ur Hildebrand 1879:922.

stamparna, som stod på en arbetsbänk, så slogs överstampen till med ett hårt slag. Om slaget inte var hårt nog måste stampen slås till igen. Det var då lätt att slaget hamnade snett, varpå myntet blev dubbelpräglad. När ensidiga mynt, brakteater, präglades användes en överstamp som sattes på ett myntämne som låg på ett underlag av läder eller bly.

På 1600-talet slog sedan valsverkspräglingstekniken igenom varpå en mycket större utmyntning möjliggjordes. Med valsverkspräglingstekniken fördes ett metallband genom graverade valsar varpå valsarnas motiv präglades på metallbandet. Mynten utklippes eller utstansades sedan. Tekniken användes för första gången i Sverige under slutet av 1500-talet, men kom inte att slå igenom på bred front förrän under 1600-talet (Tingström 1972:34).

2.2 Gotlandsmyntningen

Redan på 1100-talet var på Gotland en unik inhemsk mynträkning i bruk. På en *mark* gick åtta *öre* som motsvarade 24 *örtugar* eller 288 gotländska penningar. Alltså motsvarades ett öre av tre örtugar eller 36 gotländska penningar. En gotländsk örtug, en *gote*, var med andra ord värd 12 gotländska penningar (Hyötyniemi 2000:45). Dessa valörer var dock vid denna tid räkneenheter, och myntningen av högre valörer än penningar kom inte förrän på 1300-talet.

De tidiga gotländska mynten präglades mellan ca 1150 (Jonsson och Langhammar manus) och 1288 (Jonsson 1990:51). De delas in i två grupper, en äldre som präglades mellan 1150 och 1225 och en yngre som präglades mellan 1225 och 1288. Den yngre gruppen kan delas in

i en äldre och en yngre serie. Dessa mynt är små och tunna. Deras medelvikt sjunker efterhand och de har mycket hög lödighet, de består alltså av nästan helt rent silver (Lagerqvist 1970:75).

Den äldre gruppens mynt har på åtsidorna så kallade hjulkors och på frånsidorna kyrkfasader av varierande modell. Ibland är mynten bara präglade på ena sidan, dock utan att vara

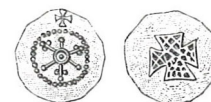

Figur 2. Gotländsk penning, ca 1150-1225. Hildebrand 1879, nr 435.

brakteater. Till denna grupp har också exempelvis i Lars O. Lagerqvist tidigare förts mynt attribuerade till Ulf Fasi som var jarl under Knut Långe (Lagerqvist 1970:78). Myntens runinskriftion har tidigare tolkats som ULF IA(RL), men Nanouschka Myrberg visade i sin avhandling att dessa mynt i själva verket har inskriftionen BOTULFI, alltså Botulf (Myrberg 2008:113). Trots att Myrberg tolkar mynten som gotländska finns det mycket som tyder på att de i själva verket har präglats i Riga. De återfinns bland annat i mycket större utsträckning i baltiska myntfynd än vad de gör i gotländska dylika (Myrberg 2010:40-42). I det fyndmaterial bestående av gotländska lösfynd denna uppsats baseras på återfinns 48 mynt ur den tidiga gruppen av penningar, 1150-1225.

Den yngre gruppens mynt väger mindre än den äldre gruppens dylika.

På åtsidorna har mynten antingen hjulkors, kors med bokstäver eller punkter i korsvinklarna, kretsformigt placerade bokstäver, trianglar med en bokstav i mitten. De som har trianglar (LL XXIIA4a-d) är yngre än de övriga (Myrberg 2012:184). De präglades efter cirka 1245 så de kan dateras till tidsspannet 1245-1288. På frånsidorna har de rutade kors.

Figur 3. Gotländsk penning, ca 1225-45. Hildebrand 1879, nr 448.

Precis som den tidigare gruppens mynt förekommer dessa också som ensidiga.

Figur 4. Gotländsk penning, 1245-88. Hildebrand 1879, nr 449.

Till denna senare grupp penningar, som präglades under perioden 1225-1288, kan 636 mynt ur fyndmaterialet föras. Som tidigare nämndes är det dock möjligt att antalet i själva verket är något lägre. I realiteten är det förmodligen dock inte alltför mycket lägre eftersom de yngre penningarna är så pass mycket mer talrika.

Mellan 1288 och 1450 myntades brakteater med bokstaven W i Visby. Brakteater är mycket små och tunna mynt som bara präglas på ena sidan. Brakteaterna hade alla valören en penning. De vägde mellan 0,17 och 0,09 gram. Mynten är svåra att datera inom tidsperioden,

men de äldre mynten har generellt en högre silverhalt medan de yngre, de som präglades under Erik av Pommerns inflationsmyntning på 1440-talet, är av nästan ren koppar. W-brakteaterna förekommer i enorma mängder i de gotländska myntfynden, i en enda kyrka kan tusentals hittas. I det fyndmaterial denna uppsats baseras på ingår hela 27815 av dessa W-brakteater. Detta är naturligtvis en oerhört hög siffra vilket tyder på att mynten varit i cirkulation i enorma antal.

Figur 5. W-brakteater, ca 1288-1450. Hildebrand 1879, nr 788, 789, 791 och 792.

I Visby präglades också under perioden mynt av en högre valör. Dessa mynt var de gotländska örtugarna, eller gotarna. Dateringen för de tidigaste mynten av denna valör har varit föremål för mycket debatt (Jonsson 1995:77). Längre var den allmänna uppfattningen att de var ungefär samtida med de övriga mynt av motsvarande valörer som myntades runt Östersjön. Valören witten troddes länge ha myntats för första gången i Lübeck cirka 1340. Som stöd för denna teori hänvisades till en myntkrönika från 1325 och en mynträttsförläning från 1340 (Berghaus 1971:87). Det har dock visats sig att valören witten inte rimligtvis kan ha introducerats så tidigt. I den enorma silverskatten från den danska gården Kirial finns exempelvis inte ett enda witten-mynt. Kirialskatten är Danmarks största myntfynd och består av 81422 mynt som hittades i två trebenta malmgrytor. Skattens t.p.q. kan sättas till cirka 1365 (Jensen *et. al.* 1992:148). Denna skatt består till stor del av tyska mynt, och skulle wittenpräglingen vid denna tidpunkt ha inletts är det helt orimligt att inga witten uppträder i skatten. Valören witten har istället börjat präglas åren efter att Kirialskatten lades ned i jorden. Den baltiska motsvarigheten till örtugen, *artigen*, började slås i Reval (nuvarande Tallinn) och Dorpat (Tartu) cirka 1360-65. Längre troddes det att de gotländska örtugarna inte rimligtvis kunde ha börjat präglas innan de tyska witten-mynten mynt, åtminstone inte långt innan, men det har visat sig att gotarna var de första mynt av högre valör än en penning som slogs i Östersjöområdet. Bland annat uppträder gotar i ett skattfynd från den danska gården Ebbelnaes. Ebbelnaesskatten består av 4711 hela och 280 delade mynt. Fyra av mynten är gotländska örtugar, men inte ett enda mynt är av valören witten (Jensen m.fl. 1992:126). De gotländska örtugarna har ibland ansetts vara inspirerade av lybska witten, men så kan alltså inte vara fallet. Dateringen för denna skatt kan sättas till cirka 1335-40 (Jensen 1985:268). Egentligen är det inte konstigt att de första mynt av högre valör som slogs i Östersjöområdet var gotarna. Gotland hade en mycket stark ekonomi under denna tid (Jonsson 1995:78).

Figur 6. Gotländsk örtug, 1360-80. Hauberg 1891, nr 8.

I Visby präglades också under perioden mynt av en högre valör. Dessa mynt var de gotländska örtugarna, eller gotarna. Dateringen för de tidigaste mynten av denna valör har varit föremål för mycket debatt (Jonsson 1995:77). Längre var den allmänna uppfattningen att de var ungefär samtida med de övriga mynt av motsvarande valörer som myntades runt Östersjön. Valören witten troddes länge ha myntats för första gången i Lübeck cirka 1340. Som stöd för denna teori hänvisades till en myntkrönika från 1325 och en mynträttsförläning från 1340 (Berghaus 1971:87). Det har dock visats sig att valören witten inte rimligtvis kan ha introducerats så tidigt. I den enorma silverskatten från den danska gården Kirial finns exempelvis inte ett enda witten-mynt. Kirialskatten är Danmarks största myntfynd och består av 81422 mynt som hittades i två trebenta malmgrytor. Skattens t.p.q. kan sättas till cirka 1365 (Jensen *et. al.* 1992:148). Denna skatt består till stor del av tyska mynt, och skulle wittenpräglingen vid denna tidpunkt ha inletts är det helt orimligt att inga witten uppträder i skatten. Valören witten har istället börjat präglas åren efter att Kirialskatten lades ned i jorden. Den baltiska motsvarigheten till örtugen, *artigen*, började slås i Reval (nuvarande Tallinn) och Dorpat (Tartu) cirka 1360-65. Längre troddes det att de gotländska örtugarna inte rimligtvis kunde ha börjat präglas innan de tyska witten-mynten mynt, åtminstone inte långt innan, men det har visat sig att gotarna var de första mynt av högre valör än en penning som slogs i Östersjöområdet. Bland annat uppträder gotar i ett skattfynd från den danska gården Ebbelnaes. Ebbelnaesskatten består av 4711 hela och 280 delade mynt. Fyra av mynten är gotländska örtugar, men inte ett enda mynt är av valören witten (Jensen m.fl. 1992:126). De gotländska örtugarna har ibland ansetts vara inspirerade av lybska witten, men så kan alltså inte vara fallet. Dateringen för denna skatt kan sättas till cirka 1335-40 (Jensen 1985:268). Egentligen är det inte konstigt att de första mynt av högre valör som slogs i Östersjöområdet var gotarna. Gotland hade en mycket stark ekonomi under denna tid (Jonsson 1995:78).

Mynten hade på åtsidan en liljeväxt bestående av mindre liljor. Detta var en tysk symbol. Runt liljeväxten fanns omskriften MONETA CIVITATIS, stadens mynt. Omskriften fortsätter på frånsidan med WISBVCENSIS, och frånsidans motiv är Visbys vapen med lammet och fanan (Lagerqvist 1970:102ff). Gotarna varierar mycket i vikt, de väger mellan 0,60 och 1,37 gram. De äldre mynten väger mer och har en mycket högre silverhalt medan de mynt som Erik av Pommern lät prägla återigen hade en mycket hög kopparhalt. De örtugar han myntade kallas ibland *svarta gotar* på grund av detta. Erik av Pommern lät också prägla gotar i sitt eget namn, På åtsidan har dessa mynt omskriften REX ERIC GOTOR, Erik gutarnas kung. Dessa mynt är mycket ovanliga, bara två exemplar är kända (Jonsson 1997:15). Av de tidigaste gotarna, de som präglades ca 1340-60, återfinns 10 exemplar i materialet denna uppsats baserats på. Nästa tidsspänn, 1360-80, finns representerat med 18 mynt. Från 1380-1420 finns 52 mynt och slutligen, från 1420-50, finns hela 581 gotar i fyndmaterialet. Dessa de sista gotarna var de som var så hopplöst underlödiga att de kallades svarta gotar och präglades i så stora mängder att de tillsammans med W-brakteaterna orsakade inflation.

Figur 7. Gotländsk hvid, 1450-80. Hauberg 1891, nr 88.

Ca 1450 infördes dansk mynträkning på Gotland. Detta gjordes för att rädda situationen efter Eriks av Pommern inflationsmyntning (Lagerqvist 1970:155ff). Han hade lyckats med att helt förstöra öns myntväsende. Den danska mynträkningen som byggde på den lybska blev allmänt gällande på ön, det gick därmed 12 penningar på en skilling. Gotarna ersattes av valören *hvid* som motsvarade fyra penningar. Hviderna varierar mer i utförande än de äldre örtugarna. De första, från Kristians I:s tid (1448-81), har på åtsidan en felaktig version av den Oldenburgska ättens vapen, en sköld med en tvärbjälke. I själva verket har ättens vapen två tvärbjälkar, men det har i sammanhanget missuppfattats. Myntens omskrifter varierar lite, men en variant har på åtsidan omskriften MONETA SIVITATIS och frånsidan, som precis som örtugarna har lammet med fanan som motiv, har omskriften WISBICENSIS. En annan variant har på åtsidan MONETA NOAIS, nya mynt, och på frånsidan WISBV CENCIS. Mynten väger mellan 0,75 och 0,87 gram (Lagerqvist 1970:156). Det är vanligt att hviderna har mycket förvrängda inskrifter och myntens konstnärliga kvalitet är låg (Jonsson 1997:15). Dessa mynt präglades mellan cirka 1450 och 1480. Av dessa mynt återfinns 52 i fyndmaterialet denna uppsats baseras på.

De mynt som präglades under nästa period, åren mellan 1480 och 1500, hade högre konstnärligt värde. De hade denna gång en religiös omskrift, på frånsidan var lammet och fanan omgivna av AGNE DEI MISERE MEI, Guds lamm, ha medlidande med mig. Vikten på dessa mynt är 0,75 till 0,80 gram. På 1480-talet lät kung Hans (1481-1513) också prägla mynt i eget namn i Visby. De är extremt sällsynta och deras typ och stil motsvarar danska hvider. På åtsidan har mynten ett krönt H över ett mycket litet lamm med en fana och omskriften IOHES DGR DACEI, Johannes (Hans), med Guds nåde kung av Danmark. På frånsidan har mynten en tom sköld och omskriften HON ETA WIS BVE. Kung Hans hvider har en vikt på 0,80 gram. Det är dock möjligt att kung Hans hvider inte alls är präglade i Visby. De är endast kända från danska skatter. Troligen har mynten präglats i Danmark som ett prov (Jonsson & Östergren 1998:114). Av de gotländska hvider som präglades 1480-1500 återfinns 15 exemplar i de lösfynd och hopade fynd denna uppsats har sin grund i.

Runt år 1500 återgick visbymynten till att ha samma motiv som de tidigare gotarna. Kanske beror detta på att folket tyckte illa om att kung Hans myntade eller planerade att mynta i sitt eget namn istället för i staden Visbys (Jonsson 1997:15). Således hade mynten präglade mellan cirka 1500 och 1520 på åtsidan liljeväxten och omskriften HONETA SIVITATIS och på frånsidan AGNE DEI HISERERE HEI. Ett flertal varianter av omskriften existerar. Dessa mynt, hade vikter på mellan 0,65 gram och 0,80 gram. Myntningen 1500-20 finns representerad med 131 mynt i det material denna uppsats baseras på.

Figur 8. Gotländsk hvid, ca 1510. Hauberg 1891, nr 104.

Figur 9. Gotländsk hvid präglad för Søren Norby 1523. Hauberg 1891, nr 119.

Søren Norby blev Gotlands länsherre år 1518 då han blev tilldelad ön som pantlän av den danske kungen Kristian II. Mellan 1523 och 1525 lät han prägla mynt på ön, detta trots att den danske kungen blivit avsatt redan 1523, dock var alla mynt av dåligt silver. Norby, som fortsatte vara Kristian II trogen, lät prägla skillingar och hvider som på åtsidan hade hans eget vapen och hans namn i olika varianter. På frånsidan hade de antingen lammet med fanan eller det krönta danska riksvapnet. Norbys skillingar vägde mellan 2,30 och 3,95 gram. Hans hvider hade vikter på mellan 0,70 och 0,75 gram.

Figur 10. Gotländsk hvid, ca 1520. Hauberg 1891, nr 109.

Under 1520-talet myntades också hvider som inte hade något med Søren Norby att göra. Dessa har vapenskölden med den enda tvärbjälken på åtsidan och på frånsidan visbylammet. Omskrifterna

Figur 11. Gotländsk skilling, 1535. Hauberg 1891, nr 133.

lyder MONETA WISBWEI / AGNE DEI MI MEI. Hviderna väger mellan 0,75 och 0,80 gram. 1535 – 1537 präglades skillingar med samma motiv som hviderna. Dessa skillingar har en vikt på mellan 1,20 och 1,37 gram. De mynt som präglades 1520-1537, alltså både de som Søren Norby lät prägla och de som präglades för staden Visby, återfinns i 343 exemplar i de gotländska hopade fynden och lösfynden. Med dessa mynt avslutades den egentliga inhemska gotländska myntningen.

Figur 12. Skilling präglad för Gotlands räkning i Köpenhamn 1554. Hauberg 1891, nr 146.

1554 slogs dock mynt för Gotlands räkning i Köpenhamn. Dessa myntades i valörerna skilling, halvskilling (6 penningar) och hvid. Mynterre var den danske kungen Kristian III (1534-1559). Skillingarna har på åtsidan det danska riksvapnet med de tre leoparderna och omskriften CHRISTIANVS DG DANOR REX, Kristian med Guds nåde Danmarks kung. På frånsidan har de lammet med

fanan och texten MONE NO INSVLAE GOTLANDT, nya mynt för ön Gotland. Både halvskillingarna och hviderna har i allt väsentligt samma motiv och omskrifter, stavningen varierar dock något. Skillingarna väger 1,25 till 1,35 gram, halvskillingarna 0,95 gram, hviderna 0,60 till 0,65 gram. Dessa mynt finns representerade med 136 exemplar i det material denna uppsats har sin grund i.

År 1565 präglades ett mynt som bara finns bevarat i tre exemplar, varav åtminstone ett har hittats på Gotland, tyvärr är närmare fyndomständigheter inte kända. Jens Bille, som var länsman på Gotland under 1560-talet, lät prägla dessa. Valören är osäker p.g.a. att vikten är mycket

varierande, den ligger på 3,40 - 5,70 gram. På åtsidan har myntet ett krönt F (för Fredrik II, kung av Danmark 1559-88) och året 1565 över Jens Billes vapensköld. Åtsidans omskrift

Figur 13. Mynt med okänd valör präglat för Gotland 1565. Hauberg 1891, nr 153.

är FREDERICVS D G DAN ET NO REX 15-65. På frånsidan har myntet staden Visbys lamm med fanan och omskriften MON NOVA INSULÆ GOTLANT. Då så försvinnande få av dessa mynt finns bevarande går det att anta att såväl präglingen av dem som deras cirkulation måste ha varit mycket begränsad.

Tidsperiod	Antal gotlandsmynt
1150-1225	48
1225-88	636
1288-1450 (W-brakteater)	27815
1340-60	11
1360-80	19
1380-1420	82
1420-50	602
1450-80	53
1480-1500	15
1500-20	132
1520-37	388
1554	144
Totalt	29945

Figur 14. Tabell över de lokala gotländska mynten i fyndmaterialet.

2.3 Den svenska myntningen

De första mynt som präglades i Sverige var Olof Skötkonungs (ca 995-1022) Sigtunamynt. Dessa präglades från ca 995 och var inspirerade av engelska mynt. Olofs son Anund Jakob (1022-50) lät även han prägla mynt i Sigtuna men på 1020-talet minskade myntningen kraftigt i omfång och runt 1030 lades den ned helt och hållet (Jonsson 1995:43). Efter detta dröjde det runt hundra år innan myntningen på det svenska fastlandet återupptogs.

När den fastlandssvenska myntningen väl återupptogs var det enligt två mynträskningar, en götaländsk och en svealändsk. En mark motsvarade i hela Sverige åtta öre eller 24 örtugar, men i Svealand gick det 192 penningar på en mark medan det i Götaland gick dubbelt så många penningar på marken, 384 exemplar (Lagerqvist 1970:41). I delar av sydöstra Sverige gällde fram till 1200-talets mitt den gotländska mynträskningen allmänt, med som tidigare nämnts, en mark motsvarande 288 penningar. Marken hade vid denna tid inte ännu börjat

präglas utan var en räkne- och viktenhet. En mark silver vägde mellan 205 och 215 gram (Lagerqvist 1970:41).

De tidigaste svealändska mynt som slogs var brakteater inspirerade av tyska förebilder som Knut Eriksson (1167-96) troligen lät prägla i Sigtuna. De väger i genomsnitt 0,30 gram och kan attribueras till Knut eftersom vissa av dem har omskriften KANVTVS, Knut. Litet senare, under slutet av 1100-talet och början av 1200-talet, lät ärkebiskopen i Uppsala prägla mynt. Att biskopar hade rätt att prägla mynt var vanligt i Europa, men detta är det enda svenska exemplet på denna sed (Lagerqvist 1970:48). Sannolikt präglades biskopsmynten i Sigtuna (Jonsson 1995:50). Under 1200-talets första hälft präglades mynt i Sigtuna och i Uppsala. Myntning förekom även i Nyköping.

I Götaland präglades de tidigaste mynten i Lödöse ca 1150 under Sverker d.ä. Denna brakteatmyntning, som senare kom att ha Knut Eriksson som myntherre, fortsatte sporadiskt fram till 1100-talets slut för att sedan bli kontinuerlig under lång tid. Under Valdemar Birgersson (1250-75) gjordes en reform där den götaländska mynträkningen infördes även i Svealand, men efter ett tag återgick systemet till att återigen vara uppdelat. Samtidigt som detta skedde reglerades myntcirkulationen i östra Götaland och de gotländska mynt som hade varit i bruk där slutade vara gångbara och ersattes med fastlandssvenska mynt.

Under början av sin regering lät Magnus Birgersson "Ladulås" (1275-90) prägla mynt i minst åtta myntorter, fyra i Götaland och fyra i Svealand. De mynt som då präglades var alla brakteater med olika varianter av bokstaven M för Magnus. Runt år 1290 myntades för första gången tvåsidiga penningar på det svenska fastlandet. I samband med denna myntning övergick den svealändska mynträkningen till att bli den allena rådande i det svenska riket. Detta skedde antingen under kung Magnus regering eller under hans sons, Birger Magnussons (1290-1318), regering (Holmberg 1995:77). Den svenska 1200-talsmyntningen finns representerad med endast fem exemplar i lösfynden och de hopade fynden från Gotland. Alla dessa mynt härstammar från den prägling som ägde rum i Götaland.

Figur 15. Penning präglad 1340-54 under Magnus Eriksson. Hildebrand 1879, nr 636.

Under Magnus Eriksson (1319-64) utökades myntningen kraftigt. Han lät prägla både brakteater och tvåsidiga penningar i många varianter med varierande silverhalt. Vissa typer har en lödighet på närmare

500/1000 medan andra består av nästan ren koppar (Golabiewski Lannby 1995:96). Vissa av de tvåsidiga penningar Magnus Eriksson lät mynta hade tre kronor som motiv. Fram till slutet av Magnus Erikssons regering hade troligen ett system varit i bruk där varje mynttyp bara var gångbar under ett begränsat antal år och i ett begränsat geografiskt område. När en ny mynttyp präglades drogs den tidigare allmänt använda myntgruppen in i beskattningssyfte. Det skulle exempelvis kunna ha varit så att folket fick lösa in sina gamla mynt till kursen tre gamla mynt mot två nya (Jonsson 1995:57). Detta system slutade att vara det rådande under slutet av Magnus Eriksson regering då mynttyper infördes som kom att cirkulera under mycket lång tid.

Under Albrekt av Mecklenburg (1364-89) skedde stora förändringar i svensk myntning. Han var den första som på det svenska fastlandet lät prägla mynt med högre valör än en penning. Bara kung Albrekts mor var av folkungaätten, hon hette Eufemia Eriksdotter och var syster till Magnus Eriksson. För att legitimt kunna använda sig av folkungarnas lejon på sitt vapen hade han varit tvungen att härstamma från ätten på svärdssidan. Eftersom detta, som just nämndes, inte var fallet var han tvungen att hitta någon annan symbol till sina mynt. Han valde de kronor Magnus Eriksson hade haft på vissa av sina penningar och gjorde de tre kronorna till sitt vapen (Golabiewski Lannby 1995:102). Den nya mynttyp kung Albrekt lät prägla var örtugen, och vissa av dessa örtugar har tre kronor som motiv. Den svenska 1300-talsmyntningen återfinns i det fyndmaterial denna uppsats baseras på med 172 exemplar.

Nästa nya valör som introducerades var fyrken som började präglas under riksföreståndaren Sten Sture den äldre (1470-97 och 1501-03). En fyrk motsvarade en halv örtug (Elfver och Frösell 1995:117). Gustav Vasa (1523-60) lät introducera många nya valörer. De första mynt han lät prägla var inspirerade av mycket dåliga mynt präglade av unionskungen Kristian II. Dessa var klippingar som bestod av nästan ren koppar och tekniskt sett hade valören 18 penningar. Deras verkliga värde var dock bara två penningar (Lagerqvist 1995:125). Vissa av dessa mynt präglade Gustav Vasa i eget namn, men den stora majoriteten av de klippingar han lät prägla var imitationer av dylika sådana präglade för Kristian II. Denna taktik medförde att Kristians popularitet minskade ytterligare. År 1522 introducerades öret som ett mynt för första gången, och från och med denna tid gick det två örtugar istället för tre på varje öre. En örtug var alltså ett halvöre och en fyrk ett kvartsöre. År 1536 började också marken att myntas istället för att bara vara en räknevalör. På varje mark gick det åtta öre. Två år tidigare, år 1534, hade också valören daler börjat präglas. Dalern var dock en internationell valör som

inte var knuten till den svenska mynträknningen. Dalermynten var stora, de vägde nästan 30 gram och hade en mycket hög silverhalt (Lagerqvist 1995:137). Under Gustavs näst äldste son Johan III (1568-92) inträffade två stora inflationsperioder. Den första av dessa inträffade i början av 1570-talet då Älvsborgs fästnings första lösen skulle betalas och den andra inträffade under slutet av kungens regeringsperiod. Vid båda dessa tillfällen ledde en extrem myntförsämring till hyperinflation (Lagerqvist 1995:154f). Det sämsta av de dåliga mynten var ¼-öret från 1592. Detta mynt hade en silverhalt av endast 6/1000. Från den svenska 1400-talsmyntningen har åtta mynt återfunnits i gotländska lösfynd och hopade fynd. Det svenska 1500-talet finns representerat med ännu färre mynt, bara fyra exemplar.

År 1604 ändrade den gamla dalern namn till *riksdaler*. Begreppet daler levde vidare, men några sådana mynt präglades inte längre utan begreppet användes enbart som en räkneenhet där fyra mark motsvarade en daler.

Figur 16. 1/6 öre sm 1683 präglad under Karl XI. Brenner 1691.

1624 inleddes kopparmyntningen i Sverige. Koppar var Sveriges största ekonomiska tillgång under denna tid, och eftersom Älvsborgs fästnings andra lösen skulle betalas i myntat silver blev det brist på denna metall och kopparmyntningen inleddes därför (Tingström 1995:181f). Framför allt myntades låga valörer i koppar. Denna utmyntning var enorm och mynten kom att bli de betalningsmedel som framför allt allmogen hanterade. 1644 myntades de första så kallade *plåtmynten*. De första plåtmynten vägde 19,71 kg och hade valören 10 daler sm. Tanken var att de skulle fungera som både mynt och kopparråvara (Tingström 1995:186f). Två plåtmynt från 1600-talet har hittats som lösfynd på Gotland. Ett 2 daler sm 1674 har hittats i Hamra på södra Gotland och ett 1 daler sm 1690 har hittats på den lilla ön Gotska Sandön norr om Fårö (Tingström 1986:155). Svenska mynt från åren 1600-45 har återfunnits i de gotländska fynden med 17 exemplar. Från 1645-1699, då Gotland blivit svenskt, finns desto fler mynt. Hela 257 mynt i denna kategori ingår i det fyndmaterial denna uppsats baseras på.

Tidsperiod	Antal svenska mynt
1200-tal	5
1300-tal	172
1400-tal	10
1500-tal	4
1600-45	17
1645-1699	257
Totalt	465

Figur 17. Svenska mynt i fyndmaterialet.

2.4 Den danska myntningen

Myntningen inleddes tidigare i Danmark än i Sverige. De första danska mynten präglades i Hedeby (Bendixen 1967:15). Dessa mynt hittades i ett antal i Birka på Björkö i Mälaren då platsen började grävas ut under 1870-talet. Eftersom så många av mynten hittades i Birka ansågs de först vara präglade där (exempelvis Hildebrand 1879:777), men så är alltså inte fallet. Mynten började präglas ca 825 och var delvis inspirerade av karolingiska denarer, men hade också särskiljande drag som motiv av vikingaskepp, hjortar, tuppar och ansiktsmasker (Malmer 1995:9). Myntningen i Hedeby fortsatte fram till ca 990. Mellan ca 975 och 995 präglades också mynt med kors, troligen var Harald Blåtand myntherre, men dessa präglades förmodligen inte i Hedeby utan på någon annan dansk ort. I Danmark var två mynträkningar parallellt i bruk under medeltiden. I östra Danmark gick det 240 penningar på en mark medan det i västra Danmark, precis som på Gotland, gick 288 penningar på en mark. I början av medeltiden var det meningen att en pennings värde skulle motsvara värdet av en skäppa, 17,39 liter, korn (Bendixen 1967:21). De mynttyper som präglades i Danmark under början av medeltiden var regionala och hade geografiskt begränsad gångbarhet. Med jämna mellanrum ägde också myntindragningar rum.

Under Valdemar den store (1146-82) var Lund den viktigaste myntorten och under Valdemar präglades bland annat ett mynt med en flagga på, den tidigaste avbildningen av den danska flaggan Dannebrogen. Under andra halvan av 1200-talet försämrades silverhalten i de danska mynten. Dessa år, och de efterföljande fram till mitten av 1300-talet, kännetecknades av politiska motsättningar mellan kungarna och kyrkan och av olika inbördeskrig. Mynten som präglades mellan 1241 och 1377 brukar kallas borgarkrigsmynt. Dessa är av dålig kvalitet och blev med tiden sämre för att slutligen bestå av nästan bara koppar. Borgarkrigsmynten

präglades i hundratals olika typer. Detta beror på att myntindragningar skedde med ett eller ett par års mellanrum. Detta var en inkomstkälla för myntherrarna eftersom de gamla mynten löstes in enligt kursen t.ex. tre gamla mynt mot två nya. Vid slutet av denna period kostade en skäppa korn hela tio penningar, att jämföra med det äldre priset en penning (Bendixen 1967:39). Från danskt 1200-tal finns tre mynt bevarade i lösfynden och de hopade fynden från Gotland. Alla tre är borgarkrigsmynt.

Efter ca 1365 präglades witten i den tyska handelsstaden Flensburg för cirkulation i Danmark. Detta var nödvändigt eftersom de tyska köpmännen inte tyckte att de danska kopparmynten dög att göra transaktioner med. Mynt för danskt bruk präglades också av samma skäl i Ribe på 1370-talet (Bendixen 1967:47f). De hade en hög silverhalt, de som präglades i Ribe hade 800/1000. Nästa danske kung som lät prägla mynt var Erik av Pommern (1396-1439). Hans myntning var mycket omfattande och han lät prägla många olika mynttyper på ett flertal myntorter. Tidigt under Eriks regering, runt år 1400, lät han prägla hvider (fyrpenningar) i Næstved (Galster 1972:47). Få av dessa mynt har dock bevarats till eftervärlden och det går därför att anta att de inte präglades i några stora mängder. Mellan ca 1400-1405 och 1420 lät Erik prägla mynt i Næstved och Lund. Valörerna som präglades var penningar, halvpenningar (skærv) och sterlingar (trepennningar). Silverhalten på dessa mynt varierade, sterlingarnas lödighet låg på mellan 606/1000 och 857/1000. De lägre valörerna hade lägre silverhalt.

Figur 18. Sterling präglad i Lund för Erik av Pommern, 1400/05-20. Hildebrand 1879, nr 666.

Penningarna som präglades under dessa år har en krona som motiv och de har en mycket varierande silverhalt, mellan 212/1000 och 0/1000. Runt år 1422 körde kung Erik sin myntning i botten totalt då han lät prägla sterlingar i ren koppar. Dessa präglades i Næstved, Lund, Odense och Randers (Galster 1972:49f). Dessa mynt var förmodligen bara

Figur 19. Kronbrakteat präglad i Næstved eller Lund, 1400/05-20. Hildebrand 1879, nr 667.

gångbara under ett par år. De hanseatiska köpmän som under denna tid vistades mycket i Danmark vägrade handla med de dåliga mynten och ett möte hölls, där det bestämdes att nya mynt med högre lödighet skulle präglas. De nya mynt som präglades efter mötet var söslingen (sexpenningen) och en ny typ av penning med motiv av en leopard. Som utlovat hade dessa mynt en högre silverhalt, söslingens låg på 703/1000 och penningens på 453/1000. På 1430-talet introducerade Erik av Pommern ytterligare en valör. Denna valör var grosen (niopenningen) som

myntades i Lund och på Gurre slott på Själland. Eriks efterföljare Kristofer av Bayern (1440-48) hade en mer måttlig myntning med fyra valörer, sösling, skilling (tolvpenning), sterling och hvid. Dessa var fördelade på två myntorter, Malmö och Lund. I fyndmaterialet uppsatsen baseras på återfinns två danska 1300-talsmynt (borgarkrigsmynt) och hela 38 danska 1400-talsmynt.

Kristian I (1448-81) lät prägla hvider i sex varianter i Malmö. Under den efterföljande kungen Hans (1481-1513) myntades fler valörer. Förutom diverse guldmynt präglade i få exemplar lät Hans prägla skillingar, söslingar och hvider i Malmö, Köpenhamn och Ålborg. Hans son Kristian II (1513-23) präglade bland annat skillingar och hvider. Mest talrika i fynden är

Figur 20. Klipping präglad under Kristian II, 1518-22. Hildebrand 1879, nr 742.

Kristians klippingar. Klippingarna är präglade med runda skillingstämplat på snabbt tillklippta fyrkantiga myntämnen. Dessa mynt präglades i enorma mängder och var av riktigt usel kvalitet. Som tidigare nämnt inspirerades Gustav I av detta tilltag och lät också han prägla fler av dessa klippingar i framför allt Kristians namn, men också i sitt eget. Klippingarna bidrog till att Kristians popularitet minskade. Nästa danske kung, Fredrik I (1523-33) introducerade nya valörer som mark, halvmark och fjortonpenning och lät prägla mynt på ett flertal myntorter. Under Kristian III (1535-59) introducerades ännu fler nya valörer som till exempel tvåmarken, fyrskillingen och tvåskillingen. Det gick 16 skillingar på en mark.

Precis som i Sverige började internationellt gångbara mynt ämnade för handel att präglas på 1500-talet i Danmark. I Danmark hette dessa mynt *speciedaler*. Ordet daler kommer från tyskans *thaler* och är inspirerat av mynt kallade *joachimsthaler* som präglades av grevarna i Joachimsthal i nuvarande Tjeckien från år 1519 och framåt (Flensburg 1996:70f). De danska speciedalermynnten innehöll 25-26 gram rent silver (Flensburg 1996:345) och präglades första gången 1560. Dessa första speciedalermynt präglades på privat initiativ (med kungligt tillstånd) eftersom kungen inte ansåg sig ha råd att låta prägla sådana praktfulla mynt. Efter att Älvsborgs första lösen betalats av svenskarna tyckte kungen dock att han hade råd och 1572 präglades de första speciedalermynnten med kungens (Fredrik II 1559-88) porträtt. De första speciedalermynnten som präglades på privat initiativ hade ett bestämt värde av tre mark, men sedan knöts deras värde istället till Köln-marken som på 1500-talet vägde ungefär 230 gram.

På varje 230 gram silver skulle det gå åtta speciedalermynt. 42 danska 1500-talsmynt har hittats i de hopade fynden och lösfynden på Gotland.

Figur 21. Skilling dansk präglad under Kristian IV, 1621. Flensburg 1976:48.

Det är värt att poängtera att det till skillnad från i Sverige inte präglades några kopparmynt på 1600-talet i Danmark. Den lägsta valören som präglades under 1600-talet var skillingen som var ett silvermynt. Skillingar, tvåskillingar och fyrskillingar är de mynt som mest talrikt uppträder i myntfynd. Valören krona infördes under Kristian IV (1588-1648) 1618. De första av dessa mynt hade värdet 1 1/2 speciedaler, men 1625 sattes värdet ned till 1 1/3 speciedaler (Flensburg 1996:178). Hela 142 danska mynt från åren 1600-45 återfinns i fyndmaterialet men bara 15 mynt från 1645-1699. Alla dessa mynt är av låga valörer.

Tidsperiod	Antal danska mynt
1200-tal	3
1300-tal	2
1400-tal	41
1500-tal	46
1600-45	142
1645-1699	16
Totalt	250

Figur 22. Danska mynt i fyndmaterialet.

2.5 Den tyska myntningen

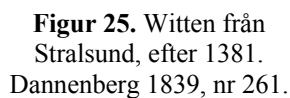
Figur 23. Vinkenaugé från Köslin i Pommern (nuvarande Polen), omkr. 1400. Dannenberg 1893, nr 186.

Under 1100-talets slut och under 1200-talet präglades mynt i Nordtyskland, Friesland och Westfalen, som cirkulerade i Sverige. Dock återfinns dessa mynt nästan enbart i fynd på det svenska fastlandet. På 1300-talet var de utländska mynt som hade stort cirkulation i Sverige de hanseatiska mynten. Fram till ca 1365 präglades det i princip enbart penningar i Nordtyskland. Runt 1365 började valören witten

Figur 24. Vinkenaugé från Stargard i Pommern (nuvarande Polen), omkr. 1400. Dannenberg 1893, nr 243.

att myntas och 1379 grundades det vendiska myntförbundet, *der wendische Münzverein*, för att sätta upp riktlinjer för hansestädernas myntning. De viktigaste hansestäderna; Hamburg,

I Mecklenburg myntades brakteater med motiv av krönta tjurhuvuden, det nordtyska furstendömet's symbol. Från ca 1450 – 1500 har dessa återfunnits i så stort antal på det svenska fastlandet och i Norge och Danmark att det ibland har antagits att vissa av dem måste vara präglade i Skandinavien under Albrekt av Mecklenburg (kung av Sverige 1364-89). Det har också hävdats (exempelvis Rasmusson 1937:200 och Sæther 1965:173ff) att de tjurhuvudsbrakteater som hittas i de skandinaviska länderna mestadels är av andra typer än de som hittas i Tyskland. När myntens rumsliga spridning kritiskt undersöktes blev det dock tydligt att de importerats från söder. De kan inte heller vara präglade i Sverige under Albrekt eftersom hans svenska penningar är tyngre och innehåller mer silver än tjurhuvudsbrakteaterna (Malmer 1980:80). Intressant nog är dessa brakteater, som ju är mycket vanliga på det svenska fastlandet, inte särskilt vanliga i gotländska fynd. Överhuvudtaget är införseln av tyska 1400-talsmynt till Gotland liten. Under 1500-talet förekommer import av sechslingar (sexpenningar, jämför med de danska søslingarna) och i viss mån schillingar (skillingar, tolvpenningar).

Tidsperiod	Antal tyska mynt
1200-tal	1
1300-tal	42
1400-tal	103
1500-tal	33
1600-tal	12
Totalt	191

Figur 26. Tyska mynt i fyndmaterialet.

2.6 Den baltiska myntningen

Baltikums historia är mycket turbulent. Under vikingatiden styrdes området av flera stammar, och de mynt som cirkulerade var arabiska, tyska och engelska. Vid denna tid ökade handeln där och det tyska prästerskapet började missionera i området. År 1199 utnämndes domherren Albert i Bremen till biskop av Livland. Livland kom fram till och med 1600-talet att bli den allmänt gällande beteckningen på Baltikum. År 1202 eller 1203 grundades Svärdsriddarorden för att skydda de kristna bosättningarna i området. År 1211 fick gotländska köpmän i Riga rätt att prägla mynt (Jonsson 1997:12).

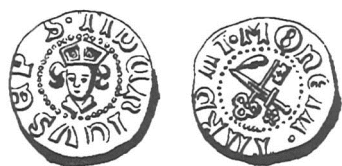

Figur 27. Seestling från Reval (Tallinn), 1300-talets andra hälft, Haljak 1993, nr 135.

Mynten skulle präglas enligt ett system där 4 ½ mark i penningar skulle motsvara en mark i silver. De mynt köpmännen lät prägla kan inte med säkerhet identifieras, men i myntningsförordningen från 1211 står det att de skulle likna de gotländska men vara av en annan typ (Jonsson 1983:114). Som tidigare nämnts är det troligt att vissa mynt som traditionellt påståtts vara präglade på Gotland i själva verket präglats i Riga, de skulle i så fall vara dessa mynt präglade efter gotländsk förebild. Denna tidiga prägling pågick inte under någon lång tid, 1225 tog ärkebiskopen i Riga över myntningen. I Reval lät den danske kungen Valdemar II (1202-41) prägla brakteater med torn ca 1220. En typ av kronbrakteat präglades också i Reval från ca 1265 fram till ca 1332 (Haljak 2010:48).

Figur 28. Kronbrakteat från Reval (Tallinn), 1200-tal. Haljak 1993, nr 119.

Figur 29. Schilling från Dorpat (Tartu), 1413-41. Haljak 1993, nr 21.

I Dorpat (nuvarande Tartu) präglades mynt från ca 1265. Den mynträkning som då var i bruk var en där 6 ¼ mark i penningar motsvarade en mark i silver. I Dorpat, där ett biskopssäte upprättats 1219, präglades brakteater med korslagt svärd och nyckel, symboler från stadens vapen (Jonsson 1983:114). 1236 kunde inte Svärdsriddarorden längre själva försvara sitt område och såg sig tvungna att söka hjälp utifrån.

De valde att uppgå i Tyska Orden, men behöll ett starkt självstyre. Den baltiska grenen av den Tyska Orden blev känd som Livländska Orden och fick en egen ordensmästare. Den Livländska Orden lät också prägla mynt, bland annat i Wenden. Även biskoparna av Kurland

lät prägla mynt. För mer information om den medeltida baltiska myntningen i allmänhet se Haljak 2010.

Många gotländska mynt cirkulerade också i Baltikum vid denna tid och den gotländska mynträkningsformen var den som var i allmänt bruk. Detta beror dels på att många gotländska köpmän slagit sig ned där, men också på att Gotland vid denna tid var en knutpunkt för Östersjöhandeln. Under början av 1300-talet hade tyska brakteater börjat cirkulera i södra Baltikum och mynträkningsformen kom att få tysk förebild. Enligt denna mynträkning var en *artig* (örtug) värd tre *lübische*. En *lübisch* var värd två *seestlinge*. En *seestling* motsvarade två gotländska penningar. På 1400- och 1500-talen försvagades Tyska Orden och 1525 omvandlades deras områden i Preussen till hertigdömet Preussen. Livländska Orden blev efter detta helt självständig, men fick samtidigt svårare att försvara sig. Under andra halvan av 1500-talet förlorade Orden fler och fler områden till Ryssland och staden Reval (Tallinn) med omgivande landskap valde att underkasta sig Sverige medan resterande Livland kom att tillhöra Polen. Staden Riga var självständig fram till 1581 då stadens innevånare förklarade sig trogna den polske kungen (Jonsson 1983:114).

Till den baltiska myntningen kan 69 mynt föras som ingår i lösfynden och de hopade fynden från Gotland. Av dessa är 33 exemplar 1200-talsmynt, 16 exemplar 1300-talsmynt, 12 exemplar 1400-talsmynt, fyra 1500-talsmynt och fem 1600-talsmynt.

Tidsperiod	Antal baltiska mynt
1200-tal	35
1300-tal	16
1400-tal	12
1500-tal	4
1600-tal	5
Totalt	72

Figur 30. Baltiska mynt i fyndmaterialet.

2.7 Den norska myntningen

Figur 31.
Penning präglad i
Oslo under
Håkan
Magnusson,
1355-60.
Hildebrand 1879,
nr 645.

Myntningen i Norge började ca 995 och var kontinuerlig från ca 1050 till 1300-talets slut. Under mitten av 1300-talet fanns en myntunion mellan Norge och Sverige. Under de sista decennierna av Håkan Magnussons (kung av Norge 1343-80) regering präglades en grupp brakteater som är talrika i svenska fynd. Dessa brakteater, som tidigare trots vara präglade i Sverige, har låg lödighet (67/1000 – 345/1000) och motvända kronor som motiv (Lagerqvist 1970:93). Mellan kronorna har de antingen bokstaven B (förmodligen för Bergen), O (förmodligen för Oslo), N (förmodligen för Nidaros, Trondheim), T (förmodligen för Tönsberg) eller ett kors. De med bokstaven T kan vara präglade under Håkons far Magnus Eriksson som hade Tönsberg som förläning 1354-63. Anledningen till att de länge antogs vara präglade i Sverige är just att de är så talrika i svenska fynd, men om fyndens geografiska spridning iaktas går det att se att de troligen rör sig om norsk myntprägling. Janett Lindstedt visade detta i sin uppsats *Sverige eller Norge? En studie av en brakteatgrupp från 1300-talets mitt* (Lindstedt 1996:13ff). Från slutet av 1300-talet fram till Hans (1483-1513) regering bedrevs ingen myntning i Norge. När myntningen återupptogs under unionskungen Hans följdes den danska mynträknigen.

Tio norska mynt återfinns i det fyndmaterial uppsatsen baseras på. Av dessa är fem 1300-talsmynt och fem 1400-talsmynt. Som tidigare nämnts har dock kung Hans (1483-1513) mynt kategoriskt förts till 1400-talet så det är mycket möjligt och kanske till och med troligt att något av mynten i själva verket är ett 1500-talsmynt. Alla 1300-talsmynten är av den tidigare nämnda typen med motvända kronor med ett tecken mellan.

Tidsperiod	Antal norska mynt
1300-tal	5
1400-tal	5
Totalt	10

Figur 32. Norska mynt i fyndmaterialet.

2.8 Tyska Ordens myntning

Ursprungligen bildades Tyska Orden för att driva sjukhus för sårade korsfarare i det Heliga Landet. År 1198 fick Orden sitt namn, *Orden der Ritter des Hospitals Sankt Marien des Deutschen Hauses zu Jerusalem*, och sina stadgar, inspirerade av Tempelriddarordens sådana. Tyska Orden var inte speciellt synlig i Palestina, men den kom att få mycket stor betydelse i Europa. I Europa fick orden uppdrag av olika herrar och de började bygga borgar och städer. År 1231 erövrade Tyska Orden Preussen, och, som tidigare nämnts, anslöts den livländska Svärdsriddarorden 1237 till Orden. Tyska Orden lät prägla mynt som kom att cirkulera runt Östersjön. De präglade först större brakteater på 1230/40-talet för att sedan prägla mindre brakteater från och med slutet av 1200-talet. Båda gruppernas mynt var *pfennige*, penningar. De präglingsorter som var i bruk var Danzig (nuvarande Gdansk), Elbing, Königsberg (nuvarande Kaliningrad), Marienburg och Thorn. Fram till ca 1365-talet lät Orden bara prägla pfennige, senare präglades valörerna *halbscoter* (16 pfennige), *vierchen* (fyra pfennige) och *schilling* (12 pfennige) (Lundmark 2007:1ff).

Tidsperiod	Antal mynt från Tyska Orden
1300-tal	5
1400-tal	9
Totalt	14

Figur 33 Mynt från Tyska Orden.

2.9 Övriga mynt i fyndmaterialet

I fyndmaterialet som uppsatsen har sin grund i uppträder 11 mynt från åren 1150-1699 vilka inte kan föras till någon av de tidigare nämnda kategorierna. Dessa mynt är följande; två franska 1200-talsmynt, ytterligare ett franskt mynt som antingen är ett 1100-tals eller ett 1200-talsmynt, ett engelskt guldmynt från 1400-talet, ett franskt 1400-tals eller 1500-talsmynt, ett burgundiskt 1400-talsmynt, fyra polska 1400-talsmynt och ett polskt mynt från 1609. Ett förhållandevis oproportionerligt stort antal av dessa mynt, sex av 11, har hittats i Visby.

2.10 Katalog

Nedan presenteras i tabellform samtliga mynt som ingår i undersökningen denna uppsats baseras på. I denna tabell har, för översiktliggighets skull, mynten delats in i följande kategorier: W-brakteater, vilka har förkortats *W-br.*, övriga gotlandsmynt, förkortat *Ö. g. mynt* samt övriga (dvs. icke gotländska) mynt, förkortat *Ö. Mynt. Tot.* står i tabellen för totalt antal mynt.

Fyndort	Socken	W-br.	Ö. g. mynt	Ö. mynt	Tot.
Fjåle gård	Ala	4	11	13	28
Alva kyrka	Alva	205	5	-	210
Butjärve	Alva	-	1	-	1
Anga kyrka	Anga	96	14	3	113
Gunnfjauns kapell	Ardre	180	15	6	201
Barlingbo kyrka	Barlingbo	123	13	6	142
Björke kyrka	Björke	103	3	4	110
Norrgårde	Björke	-	-	1	1
Mojner	Boge	1	3	3	7
Bro kyrka	Bro	1003	64	25	1092
Bunge kyrka	Bunge	2852	171	101	3124
Bunge prästgårdsruin	Bunge	20	21	8	49
Hultungs	Bunge	-	1	1	2
Burs kyrka	Burs	2909	123	71	3103
Ljugäannes	Burs	-	-	1	1
Änges	Burs	-	-	1	1
Änge	Buttle	-	1	-	1
Bäls kyrka	Bäl	4	-	-	4
Hallföse	Dalhem	-	-	1	1
Gudings	Eke	-	-	1	1
Petsarve	Eke	-	4	-	4
Lillegårds	Eksta	-	1	-	1
Stjärnarve	Eksta	-	1	-	1
Endre kyrka	Endre	100	7	2	109
Kvie	Endre	-	1	2	3
Eskelhems kyrka	Eskelhem	471	25	6	502
Etelhems kyrka	Etelhem	95	9	5	109
Fardhems kyrka	Fardhem	1590	38	20	1648
Fidenäs	Fide	-	-	1	1
Fole kyrka	Fole	15	2	-	17
Stora Sojdeby	Fole	-	-	1	1
Stora Tollby	Fole	-	-	1	1
Nygårds	Follingbo	-	1	-	1
Fröjelhamnen	Fröjel	-	5	6	11
Fröjels kyrka	Fröjel	262	13	3	278
Fröjels prästgårdsruin	Fröjel	-	2	-	2
Langhammars	Fårö	4	9	4	17
Lauter	Fårö	9	3	2	14
Gotska Sandön, okänd fyndplats	Fårö	-	-	4	4
Gotska Sandön, Säludden	Fårö	-	-	1	1
Gammelgarns kyrka	Gammelgarn	464	49	18	531
Gartarve	Gammelgarn	-	1	-	1
Gerums kyrka	Gerum	210	2	1	213

Fyndort	Socken	W-br.	Ö. g. mynt	Ö. mynt	Tot.
Bölske	Grötlingbo	-	1	-	1
Grötlingbo kyrka	Grötlingbo	984	56	17	1057
Kattlunds	Grötlingbo	-	3	-	3
Norrkvie	Grötlingbo	-	-	1	1
Uddvide	Grötlingbo	-	10	5	15
Guldrupe kyrka	Guldrupe	3	-	-	3
Gannarve	Hall	-	1	-	1
Halls kyrka	Hall	116	11	5	132
Nygranne	Halla	-	2	-	2
Hamra kyrka	Hamra	1286	57	21	1364
Hamra socken, okänd fyndplats	Hamra	-	-	1	1
Hangvars kyrka	Hangvar	436	20	36	492
Ire	Hangvar	4	12	3	19
Lilla Hajslunds	Havdhem	-	1	-	1
Simunde	Hejde	-	1	-	1
Hallarna	Hejdeby	-	-	1	1
Hejdeby kyrka	Hejdeby	96	-	-	96
Hellvi prästgård	Hellvi	21	18	12	51
Norrgårde	Hellvi	-	-	1	1
Sankt Olofsholms kyrkoruin	Hellvi	662	138	33	833
Hemse kyrka	Hemse	520	15	4	539
Kodings	Hemse	-	1	1	2
Hogräns kyrka	Hogrän	515	44	31	590
Bara kyrkoruin	Hörsne	-	1	-	1
Sicklins	Klinte	-	4	6	10
Klinte kyrka	Klinte	173	5	5	183
Kärrmans	Kräklingbo	-	-	2	2
Kräklingbo kyrka	Kräklingbo	344	10	3	357
Källunge kyrka	Källunge	507	40	17	564
Lau kyrka	Lau	200	3	-	203
Levide kyrka	Levide	27	1	1	29
Mallgårds	Levide	-	1	7	8
Levide, Bocksarve	Levide	-	-	1	1
Linde kyrka	Linde	71	4	4	79
Smiss	Linde	-	1	-	1
Lojsta kyrka	Lojsta	1	1	1	3
Lojsta slott	Lojsta	-	-	1	1
Lokrume kyrka	Lokrume	133	2	3	138
Lummelunda kyrka	Lummelunda	51	2	-	53
Lye kyrka	Lye	95	3	1	99
Angelbos	Lärbro	-	1	1	2
Lärbro kyrka	Lärbro	2	2	-	4
Nors	Lärbro	-	1	-	1
Martebo kyrka	Martebo	200	6	5	211
Martebo prästgård	Martebo	-	1	-	1
Ammor	Mästerby	-	3	1	4
Mästerby kyrkogård	Mästerby	-	1	-	1
Pilgårds	När	-	2	-	2
Drakarve	Näs	-	1	1	2
Näs kyrka	Näs	-	1	-	1
Långume	Othem	-	-	1	1
Othems kyrka	Othem	4	-	-	4
Spillings	Othem	1	16	12	29
Ytings	Othem	-	-	2	2

Fyndort	Socken	W-br.	Ö. g. mynt	Ö. mynt	Tot.
Timans	Roma	-	-	1	1
Rute kyrka	Rute	113	5	1	119
Sanda kyrka	Sanda	28	2	1	31
Vivesholm	Sanda	1	2	3	6
Silte kyrka	Silte	1465	44	10	1519
Sjonhems kyrka	Sjonhem	48	1	3	52
Sproge kyrka	Sproge	304	3	3	310
Stenkyrka kyrka	Stenkyrka	494	71	71	636
Rivet Västergårde	Sundre	-	3	1	4
Skoge, Barshage	Sundre	-	2	-	2
Sundre prästgårdsruin	Sundre	-	1	3	4
Tingshuset	Tingstäde	-	1	1	2
Tingstäde kyrka	Tingstäde	16	-	-	16
Västris	Tingstäde	-	1	-	1
Tofta kyrka	Tofta	603	107	17	727
Valls kyrka	Vall	499	55	12	566
Bjärs	Vallstena	-	1	-	1
Vallstena kyrka	Vallstena	92	8	2	102
Bjerges	Vamlingbo	-	-	4	4
Bonsarve	Vamlingbo	-	1	3	4
Bottarve	Vamlingbo	-	3	-	3
Gervalds	Vamlingbo	-	-	1	1
Vamlingbo kyrka	Vamlingbo	289	7	-	296
Viklau kyrka	Viklau	268	26	7	301
Annexet 3/Rådhuset 6	Visby	-	4	-	4
Apoteket 4-5	Visby	-	13	4	17
Appellen 1 (utanför muren)	Visby	-	3	1	4
Berget 22	Visby	14	1	9	24
Burmeister 2, kv.	Visby	-	-	1	1
Burmeister 4-5, kv.	Visby	2	-	-	2
Bägaren 7-8, kv.	Visby	-	1	-	1
Gråbrodern 4, kv.	Visby	-	-	1	1
Gråbrodern 8, kv.	Visby	-	7	-	7
Helge And's ruin	Visby	10	6	-	16
Hypoteket 1, kv.	Visby	-	-	1	1
Jöran Wallingatan 7 Solbergaskolan rabatt	Visby	-	1	-	1
Kastalen 7, kv. Sankt Nikolai	Visby	-	-	1	1
Kruset 14, kv.	Visby	-	-	1	1
Kruttornet kv.	Visby	-	2	1	3
Krämare, kv.	Visby	-	1	-	1
Majorsgatan (utanför muren)	Visby	-	-	1	1
Munken 3, kv.	Visby	6	2	2	10
Norra Kyrkogatan	Visby	1	-	-	1
Norrtull 2, kv.	Visby	1	-	-	1
Novisen 5, kv.	Visby	-	-	1	1
Priorn, kv.	Visby	3	6	2	11
Rådhuset, kv.	Visby	2	13	2	17
Sankt Clemens 3-4, kv.	Visby	3	-	1	4
Sankt Clemens kyrkoruin	Visby	-	-	1	1
Sankt Görans kyrkoruin (utanför muren)	Visby	826	50	37	913
Sankt Hans 6, kv.	Visby	-	1	-	1
Sankt Hans/Sankt Per, kv.	Visby	621	164	55	840
Sankt Michael 9, kv.	Visby	-	-	1	1
Sankt Michaels grand	Visby	-	-	1	1

Fyndort	Socken	W-br.	Ö. g. mynt	Ö. mynt	Tot.
Sankta Gertrud 11, kv.	Visby	11	2	4	17
Sankta Gertrud 6, kv.	Visby	3	5	1	9
Sankta Karins konvent	Visby	2	1	-	3
Sankta Katarina 3, kv.	Visby	1	1	-	2
Sankta Katarina kyrka	Visby	14	13	3	30
Silverhättan	Visby	-	3	5	8
Skolan 1, kv.	Visby	-	-	1	1
Specksrum 1	Visby	1	-	-	1
Städet 1	Visby	-	2	-	2
Sundregatan 11	Visby	-	1	-	1
Systemet 4, kv.	Visby	1	11	9	21
Södertull 5, kv.	Visby	-	-	1	1
Vikingatan 8	Visby	-	-	1	1
Väpnaren kv., Sankt Pers gränd 6	Visby	-	-	1	1
Värnhem	Visby	-	1	-	1
Östertull, kv.	Visby	51	3	1	55
Bläsungs	Väskinde	-	-	1	1
Nors	Väskinde	-	1	-	1
Stora Bläsungs	Väskinde	-	-	1	1
Väskinde kyrka	Väskinde	221	43	44	308
Västergarn	Västergarn	13	23	29	65
Nygårds	Västerhejde	3	-	1	4
Spinnaregatan	Västerhejde	-	-	1	1
Gullarve	Väte	-	1	-	1
Väte kyrka	Väte	11	-	-	11
Öja kyrka	Öja	412	57	28	497
Totalt		27815	2130	1013	30958

Figur 34. Tabell där hela det fyndmaterial uppsatsen baseras på presenteras. W-br står för W-brakteater, Ö.g. mynt för övriga gotlandsmynt, Ö. mynt för övriga mynt och tot. för totalt (antal).

3. ANALYS

3.1 Introduktion

Den första av uppsatsens frågeställningar är följande: *Vilka typer av mynt har använts parallellt med de gotländska mynten fram till 1554 och vilka mynt dominerar under åren efter att den inhemska gotländska myntningen avslutats?* En hjälpfrågeställning till denna mer övergripande frågeställning är; *Går det att i fyndmaterialet se att Gotland övergick till att vara danskt 1361 för att sedan återgå till det svenska riket 1645?* Ytterligare en frågeställning jag här vill diskutera är; *Går det att i myntcirkulationen se spår av den ekonomiska storhetstid Gotland befann sig i fram till mitten av 1300-talet med följande ekonomiska nedgångsperiod?*

3.2 Kronologisk analys av de mynt som cirkulerade parallellt med de gotländska

Fyndmaterialet har redan presenterats i tabellform, men nedan följer diagram som visar sammansättningen hos de icke-gotländska mynten. Jag har valt att presentera detta kronologiskt med hjälp av cirkeldiagram, ett för varje århundrade från 1200-tal till 1600-tal, då jag anser att dessa på bästa sätt åskådliggör materialet. I det fyndmaterial jag har arbetat med återfinns inga andra mynt från andra halvan av 1100-talet än de tidiga gotländska penningarna, varför inget diagram över denna periods cirkulation av icke-gotländska mynt kommer att förevisas. Jag vill här dock påminna om att vissa av typerna hos de tidiga penningarna troligtvis inte präglades på Gotland utan på andra sidan Östersjön och alltså egentligen är baltiska. För 1600-talet kommer två extra cirkeldiagram att presenteras. Detta för att illustrera den inbördes sammansättningen mellan danska och svenska mynt både för åren 1600-45 och för åren 1645-1699.

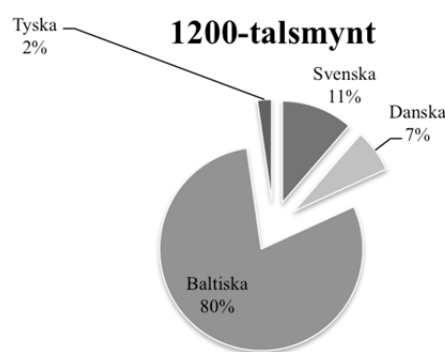
För att åskådliggöra förhållandet mellan de lokala gotländska mynten och de övriga mynten i fyndmaterialet har jag konstruerat tabellen nedan. W-brakteaterna går ju, vilket tidigare nämnts, inte att med säkerhet datera. Eftersom det ser ut på detta vis har jag varit tvungen att göra en uppskattning angående deras antal, vilket kan läsas i tabellens högra kolumn. Tas de inte alls med i beräkningarna blir proportionerna helt fel. De gotländska mynten i den grupp som präglades mellan 1380 och 1420 kan inom gruppen inte tidsbestämmas. För att ändå kunna mynten med i sammanställningen nedan har jag låtit hälften av de 82 mynten höra till 1300-talet och hälften till 1400-talet.

Tidsperiod	Gotländska mynt	Övriga mynt	Totalt	Procentuell fördelning	Inkl. ung. antal W-brakteater
1100-tal	48	0	48	100 % - 0 %	Inga W-brakteater
1200-tal	636	44	680	94 % - 6 %	914 / 44 = 95 % - 5 %
1300-tal	71	242	347	29 % - 71 %	2853 / 242 = 92 % - 8 %
1400-tal	711	180	891	80 % - 20 %	25466 / 180 = 99 % - 1 %
1500-tal	664	87	751	88 % - 12 %	Inga W-brakteater
1600-tal	0	449	449	0 % - 100 %	Inga W-brakteater

Figur 35. Tabell över fördelningen mellan lokala gotländska och icke gotländska mynt.

För de fastlandssvenska och utländska mynt som cirkulerade på Gotland under 1200-talet ser fördelningen ut som följer; fem svenska mynt motsvarande 11 % av materialet, tre danska mynt (vilka alla hittats i Visby) motsvarande 7 %, 35 baltiska mynt motsvarande 80 % och ett tyskt mynt (hittat på Gotska Sandön) vilket motsvarar 2 % av materialet. 636 gotländska mynt präglade på 1200-talet finns också i materialet.

De baltiska mynten består till största delen av kronbrakteater präglade i Reval. Dessa var präglade enligt den gotländska mynträknningen och var därför enkla att hantera för gotlänningarna. Som tidigare nämnts präglades dessa mellan ca 1265 och 1332. De har av mig förts till 1200-talsmyntningen eftersom de helt enkelt präglades under fler år på 1200-talet, men mynten kan alltså också mycket väl vara

Figur 36. Fördelningen av icke gotländska mynt från 1200-talet i fyndmaterialet.

präglade på 1300-talet. Att dessa förekommer i så stora mängder tyder på att handeln med Baltikum var intensiv under denna tid, Gotland hade en mycket central roll i Östersjöhandeln, och många gotländska köpmän var också aktiva i Baltikum. Antalet kronbrakteater tyder möjligen också på att den inhemska utmyntningen under 1200-talet inte var stor nog för att tillgodose gotlänningarnas behov av penningar. Det är också intressant att de svenska mynten uppträder i så pass liten utsträckning, Gotland var ju ett svenskt tributland under 1200-talet. Att alla de svenska mynten härrör från myntningen i Götaland är kanske mindre förvånande om Gotlands geografiska läge beaktas.

Jag anser att den ekonomiska storhetstid Gotland befann sig i under århundradet är synlig i myntfyndens sammansättning, trots att antalet importerade mynt från 1200-talet möjligen är lite för lågt för att dra några säkra slutsatser. De samtida gotländska penningarna var av god silverhalt vilket århundradets importmynt, med undantag av de tre danska mynten, även var, och det faktum att bra mynt från alla Östersjöns stränder hamnade på Gotland visar att ön hade en etablerad position handelsmässigt och antyder också att de gotländska köpmännens ekonomi var god.

Figur 37. Fördelningen av 1300-talsmynt i fyndmaterialet.

slutligen fem mynt från Tyska Orden utgörande 2 %. Den gotländska myntningen förekommer i materialet med 71 exemplar.

För 1300-talet ser de icke-gotländska myntens sammansättning ut som följer; de svenska mynten med 172 exemplar utgör 71 % av materialet, två danska 1300-talsmynt (hittade i Visby) utgör 1 %, fem norska mynt 2 %, 16 baltiska mynt 7 %, 42 tyska mynt 17 % och

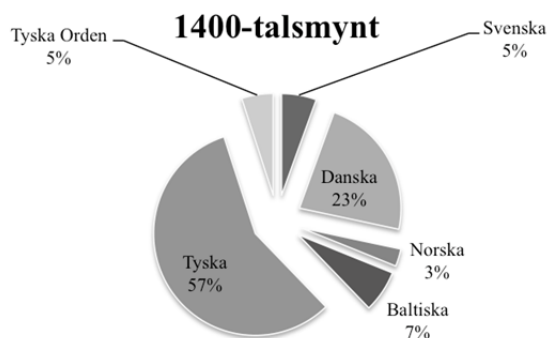
De icke-gotländska 1300-talsmynten i det fyndmaterial jag har arbetat med består till uppseendeväckande stor del av svenska mynt. Till största delen är dessa svenska 1300-talsmynt av en enda typ. Typen är en som präglades 1340-54 under Magnus Eriksson (1319-63) (LL XXVII). Mynten är tvåsidiga penningar och har på åtsidan folkungalejonet och på frånsidan tre kronor med varierande bokstäver och tecken mellan. Mynten har medelgod lödighet, de ligger på 680/1000. Gotland upphörde att vara svenskt 1361 och det är talande att mynten härrör från åren innan detta. Det är dock svårt att säga hur länge mynten var i cirkulation, möjligen cirkulerade de också under ett antal år efter att Gotland blivit danskt. Att det bara ingår två danska 1300-talsmynt i fyndmaterialet talar mot att de svenska mynten på ön skulle ha utkonkurrerats av danska efter att styret skiftade, vilket dessutom hade varit omöjligt eftersom den danska myntningen låg nere under den större delen av den andra hälften av 1300-talet.

De fem norska mynten är alla av den tidigare nämnda typen med motvända kronor med tecken mellan. De ansågs, vilket tidigare också nämnts, under lång tid vara svenska eftersom de uppträder i svenska fynd i förhållandevis stor utsträckning. Det var en grupp med låg lödighet och utmyntningen av den var stor vilket gör att det inte är konstigt att fem exemplar hamnat i gotländsk jord. Om något är det möjligen märkligt att de inte uppträder i större antal vid en jämförelse med gruppens frekvens i fastlandssvenska fynd. Möjligen var det så att de gotländska köpmännen hade råd att vara kräsna och undvika att handla allt för mycket med de låghaltiga mynten. De baltiska mynten förekommer fortfarande i fyndmaterialet i signifikant

antal. Det är dock en markant skillnad mellan 35 mynt och 16 mynt vilket tillsammans med det faktum att tyska mynt nu uppträder med hela 42 exemplar gör det tydligt att Östersjöhandelns centrum hade flyttats, eller var på väg att flyttas, och att den viktigaste handeln nu var den med de tyska köpmännen. Viktigt är här också att betänka att jag, vilket tidigare nämnts, kategoriskt fört alla odaterbara vinkenaugen till 1400-talet, trots att vissa kan vara präglade under andra halvan av 1300-talet. Troligen är det alltså så att relationen baltiska – tyska mynt under 1300-talet har en ännu större övervikt åt det tyska hållet än vad dessa siffror visar. De fem mynten präglade under Tyska Orden är också ett tecken på att vilka som var östersjöhandelns tyngsta aktörer hade skiftat.

Sammansättningen av 1400-talsmynten är följande; tio svenska mynt utgör 6 % av materialet, 41 danska mynt utgör 23 %, fem norska mynt utgörande 3 %, 12 baltiska utgör 7 %, 103 tyska utgör 56 % och nio mynt från Tyska Orden vilka utgör 5 %.

Att de danska mynten är så många fler än de samtida svenska bör bero på att Gotland kommit att tillhöra Danmark 1361. Den danska myntningen hade vid sekelskiftet 1400 kommit igång igen efter ett uppehåll på ett antal år. Det är snarare märkligt att de danska

Figur 38. Fördelningen av 1400-talsmynt i fyndmaterialet.

mynten inte är fler. De danska 1400-talsmynten var dåliga, de hade mycket

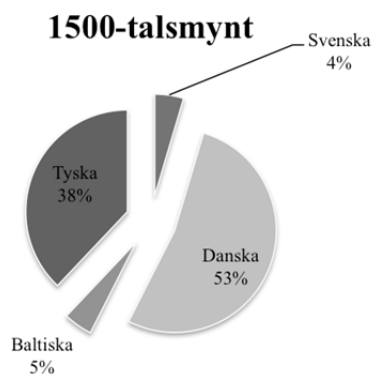
låg silverhalt, och de präglades i enorma antal. De förekommer i stora mängder i fastlandssvenska fynd. Kanske är anledningen till att de danska mynten inte förekommer i större antal i gotländska fynd att den inhemska myntningen, som framförallt under första halvan av 1400-talet var så oerhört dålig, helt enkelt uppfyllde alla behov som kunde finnas av låghaltiga mynt i låga valörer. Som tidigare nämnts utgörs de 27815 W-brakteaterna i det material jag har arbetat med till cirka 80 % av de dåliga exemplar som präglades under första halvan av 1400-talet. Med detta faktum i beaktning är det kanske inte konstigt att gotlänningarna inte kände något stort behov av att börja använda exempelvis Erik av Pommerns dåliga danska mynt.

Det är intressant att här göra en jämförelse med sammansättningen i de fynd av gotländska mynt som påträffas i det övriga medeltida Sverige. Peter Nelson kartlade i en B-uppsats dessa mynt och intressant nog var W-brakteaterna, som helt dominerar de gotländska fynden, ytterst fåtaliga i de svenska fynden (Nelson 2012). Av totalt 850 gotländska mynt var endast 56 W-brakteater. Detta motsvarar ca 7 %, W-brakteaterna i gotländska fynd motsvarar hela 93 % av det totala antalet gotländska mynt. Att det ser ut på detta sätt är mycket intressant. Alla utom tio av de W-brakteater som hittats i det som utgjorde det medeltida Sverige, Gotland undantaget, har hittats på Öland. Att de inte kom längre än så tyder möjligen på att de verkligen inte högaktades av de människor som hanterade dem. I och med att andelen av andra låghaltiga penningar ändå är stor i de svenska fynden kanske det inte fanns något behov av att ta in W-brakteaterna. Å andra sidan är det med denna logik svårt att förklara varför de tyska 1400-talsmynten återfinns med hela 103 exemplar i det fyndmaterial jag arbetat med. Dessa 103 exemplar utgörs nämligen till största delen av vinkenaugen, de tyska låghaltiga penningarna som är så dåligt präglade att de oftast måste identifieras med hjälp av deras vikt och storlek. Det är intressant att de trots sin undermåliga silverhalt ändå uppträder i så många exemplar, när de danska penningarna inte gör det. Att de baltiska mynten inte längre uppträder i stora mängder tyder på att handeln med tyskarna blivit än viktigare på ytterligare bekostnad av den baltiska. De nio mynten från Tyska Orden är också ett tecken på denna ekonomiska förskjutning.

Från 1500-talet finns följande icke-gotländska mynt i det fyndmaterial jag arbetat med; fyra svenska mynt vilka utgör 5 %, 46 danska mynt motsvarande 52 %, fyra baltiska mynt motsvarande 5 % och slutligen 33 tyska mynt vilka motsvarar 38 % av fyndmaterialet. Trots att en mycket liten prägling av mynt för gotländsk räkning skedde 1565 avslutades ju den gotländska myntningen i princip 1554, vilket ger detta århundrade ytterligare en intressant aspekt. Med detta faktum med i beräkningen förefaller det kanske märkligt att de icke-gotländska mynten från 1500-talet är så pass fåtaliga i materialet jag arbetat med. Endast 87 1500-talsmynt återfinns i materialet, som jämförelse finns 180 1400-talsmynt och hela 276 1300-talsmynt i materialet. Trots att detta kan förefalla underligt finns det en, åtminstone delvis förklaring. Den danska kyrkan reformerades på 1530-talet (liksom den svenska) och det slutade vara kutym att offra mynt i kyrkorna på det sätt som tidigare skett. Även om vissa människor fortsatte med detta bruk långt efter reformationen minskade det ändå markant

vilket har givit tydliga avtryck i fyndmaterialet från kyrkorna. Trots att denna uppsats inte enbart behandlar fynden av mynt från kyrkor utgör de en mycket stor del av det material jag har haft till hands.

Det förekommer inga norska 1500-talsmynt i det material jag har arbetat med. Jag vill dock

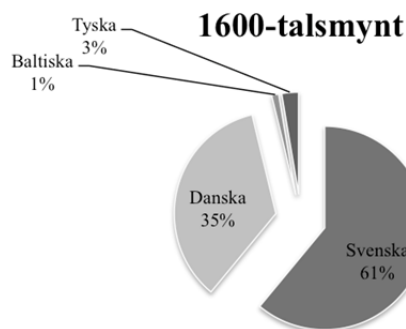

Figur 39. Fördelningen av 1500-talsmynt i materialet.

påminna om att jag, vilket tidigare nämnts, har valt att föra kung Hans mynt till 1400-talet snarare än 1500-talet eftersom hans regeringstid (kung av Norge 1483-1513) till största delen utspelade sig under 1400-talet. Kung Hans mynt är svåra att datera närmare än till hans regeringsperiod. Detta betyder alltså att några av de norska mynten jag först till 1400-talet

möjligen präglades under 1500-talet. Att den svenska myntningen endast representeras av fyra mynt beror dels på att Gotland ju inte var svenskt, men också på att den svenska utmyntningen inte var lika storskalig som den samtida danska. De svenska mynten höll också en högre silverhalt än de danska mynten. De danska mynten i fyndmaterialet, hela 46 exemplar, utgörs till största delen av de dåliga klippingarna präglade under Kristian II (1513-23). Dessa mynt, som Gustav I lät kopiera, hade valören 18 penningar men de var i själva verket värda långt mindre än så (Lagerqvist 1995:125). Det är mycket svårt att skilja Kristians klippingar från Gustavs kopior av dessa och det är därför möjligt att några av de klippingar som förekommer i fyndmaterialet i själva verket präglats i Sverige. I vilket fall präglades dessa mynt alltså före reformationen, och de cirkulerade inte särskilt länge. Att klippingarna förekommer i så stora mängder på ön skulle kunna vara ett tecken på att Søren Norby, den danske länsherren som lydde under Kristian II och som också lät prägla mynt i eget namn i Visby, använde sig av klippingarna i sin verksamhet. Detta skulle han kunna ha gjort för att stötta Kristian II:s maktanspråk i Danmark. Att hela 33 tyska mynt från 1500-talet ingår i Gotlands lösfynd och hopade fynd visar att östersjöhandeln fortfarande var i full gång. I jämförelse visar de fyra baltiska mynten att handeln med Baltikum fortfarande var konstant men att den förmodligen inte var lika storskalig som handeln med de tyska köpmännen.

De icke-gotländska mynten från 1600-talet som finns i det fyndmaterial jag har arbetat med består av 274 svenska mynt vilka utgör 61 % av materialet, 158 danska mynt vilka utgör 35 %, fem baltiska mynt vilka utgör 1 % och 12 tyska mynt vilka utgör 3 %.

Figur 40. Fördelningen av 1600-talsmynt i materialet.

Att Gotland återgick till att vara svenskt år 1645 syns tydligt i fyndmaterialet. De svenska myntens sammansättning är som följer; Av de 274 svenska mynten är 17 präglade mellan 1600 och 1645 och 257 är präglade mellan 1645 och 1699. Procentuellt motsvarar det en fördelning, där de äldre mynten utgör 6 % av materialet och de yngre 94 %. De danska myntens sammansättning ser helt annorlunda ut, där är 142 av de 158 mynten, 90 %, präglade mellan 1600 och 1645 och endast 16 av mynten, 10 %, präglade mellan 1645 och 1699. Det är ju en extremt stor skillnad. Återigen vill jag dock påpeka att jag, när det gäller denna kategori, i de fall då myntens exakta årtal varit oklart har valt att föra dem till den kategori där chansen är störst att de hör hemma. När det i en fyndförteckning har stått ”danskt 1600-talsmynt” har jag alltså valt att föra det till 1600-45 eftersom antalet danska mynt från dessa år är så mycket större än antalet danska mynt från 1645-1699. Detta medför ju dock att resultatet möjligen blir än mer markant.

Mynt från 1600-45

Mynt från 1645-99

Figur 41 och figur 42. Fördelningen mellan danska och svenska mynt från åren 1600-45 respektive 1645-99.

Eventuellt hör några av de svenska mynten i kategorin 1645-1699 också egentligen hemma i kategorin 1600-45. Med andra ord är det möjligt att skillnaderna i fördelningarna mellan de olika kategorierna möjligen inte är fullt så dramatiska som de framstår här. Skillnaden bör dock inte vara alltför stor, det är trots allt bara ett fåtal 1600-talsmynt som inte har precisa

dateringar i fyndlistorna. Gotland var ju under 1600-talet både danskt och svenskt och det fanns inte längre någon lokal gotländsk myntning. 1600-talsmyntens sammansättning gör det tydligt att utländska mynt inte längre cirkulerade i lika stor grad på Gotland. De danska och de svenska mynten var ju de officiellt gångbara och förutom dessa återfinns bara fem baltiska mynt och 12 tyska mynt. Även ett polskt mynt 1609, vilket som tidigare nämnts kategoriserats som övrigt, återfinns i fyndmaterialet. Om dessa siffror jämförs med föregående århundradens statistik är det tydligt att staten under detta århundrade lyckats reglera myntcirkulationen i en utsträckning som tidigare inte förekommit. Inget av de tyska mynten är av valören *taler*, vilket är märkligt vid en jämförelse av de fastlandssvenska fynden där valören är vanlig (Jonsson 2007:213). Två guldmynt från 1600-talet, ett tyskt och ett nederländskt, har också hittats i lösfynd på Gotland. Dessa kommer att behandlas i stycket om guldmynt på Gotland.

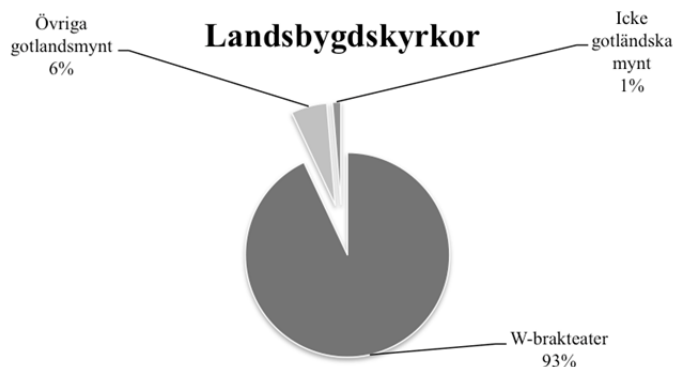
Ytterligare en frågeställning jag med denna uppsats söker besvara är; *Har försök gjorts att kontrollera myntcirkulationen under perioden?*

De diagram som presenterats i detta avsnitt visar att mynt från olika håll har cirkulerat på Gotland. Under den största delen av medeltiden; 1100-talet, 1200-talet och 1300-talet, återfinns dock i det närmaste bara gotländska mynt i fyndmaterialet vilket indikerar att myntcirkulationen var mycket starkt kontrollerad. Visserligen uppträder ett begränsat antal utländska mynt men de ger ingen anledning att tvivla på kontrollen av myntcirkulationen. Även under 1400-talet utgörs materialet till allra största delen av gotländska mynt. Efter att den inhemska gotländska myntningen avslutades på 1500-talet cirkulerade under ett antal år mynt från ett flertal länder vilket antyder att myntcirkulationen inte var framgångsrikt kontrollerad. I materialet från 1600-talet är det tydligt att myntcirkulationen var mycket starkt kontrollerad.

3.3 Stad och land, sakrala och profana miljöer

En av de frågeställningar jag i denna uppsats söker besvara är; *Skiljer sig fyndens sammansättning beroende på om de påträffats i Visby eller på den gotländska landsbygden?* Ytterligare en frågeställning är; *Skiljer sig fyndens sammansättning beroende på om de påträffats i kyrkor eller på övriga fyndorter?*

För att försöka besvara dessa frågeställningar har jag använt mig av cirkeldiagram. För dessa diagram har fyndmaterialets kategorier förenklats, med diagrammen illustreras endast förhållandet mellan W-brakteater, övriga gotlandsmynt och icke gotländska mynt. Detta urval har gjorts eftersom materialet i annat fall blir oöverskådligt. Tyvärr medför urvalet dock också att viss intressant information blir osynlig. För att motverka detta kommer jag att komplettera diagrammen med information i den löpande texten. Jag har i dessa diagram också valt att undanta alla mynt från 1600-talet. Detta urval har gjorts eftersom myntningen för Gotland avslutades 1554/1565. Om 1600-talsmynten är med i denna sammanställning blir resultatet angående proportionerliga förhållanden missvisande eftersom det inte präglades några gotländska mynt under detta århundrade.

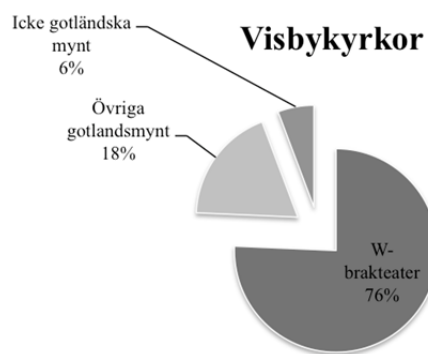

Figur 43. Fördelningen mellan W-brakteater, övriga gotlandsmynt och icke gotländska mynt i landsortskyrkorna.

I kategorin landsortskyrkor finns hela 28822 mynt registrerade, se figur 43. Av det totala material jag har arbetat med utgör dessa mynt hela 93 %. Kategorin landsortskyrkor utgörs av alla kyrkor som låg utanför Visbys medeltida stadsmur. Fördelningen ser ut som följer; 26801 W-brakteater utgör 93 % av kategorins myntmaterial, 1639 övriga gotlandsmynt utgör 6 % och

slutligen utgör 382 icke gotländska mynt 1 % av fyndmaterialet.

Att fördelningen ser ut på detta sätt kan delvis förklaras med att stora mängder W-brakteater offrades i kyrkorna eftersom det troligen var själva offerhandlingen som var det centrala snarare än det monetära värdet på det som offrades. En annan anledning till att så oerhört många W-brakteater har hittats i kyrkorna är att de var svårare att

Figur 44. Fördelningen mellan W-brakteater, övriga gotlandsmynt och övriga mynt i det medeltida Visbys kyrkor.

hitta än andra mynt om de tappades på golvet. Troligen är det också så att bönderna i allmänhet mestadels verkligen hanterade mynt av låga valörer, men förhållandet mellan W-brakteaterna och de övriga gotländska mynten var förmodligen något jämnare i den faktiska myntcirkulationen. Det är också viktigt att komma ihåg att antalet W-brakteater som hittas vid arkeologiska utgrävningar på Gotland varierar med utgrävningarnas kvalitet. Vid en noggrann sällning av alla schaktmassor kommer de små mynten ofta fram. De gotländska kyrkorna har i många fall grävts ut med ytterst noggranna metoder. Det enorma antalet W-brakteater kan inte förklaras med en enda av de anledningar jag nu har presenterat, men avvägs de gemensamt kan de ge en mer nyanserad bild.

Fördelningen av mynten som hittats i kyrkorna innanför Visbys medeltida stadsmur ser lite annorlunda ut, se figur 44. Denna kategori utgörs av 1098 mynt vilka är fördelade på följande vis; 831 w-brakteater utgör 76 % av materialet, 204 övriga gotländska mynt utgör 18 % och 63 icke gotländska mynt utgör 6 %.

Detta skulle kunna förklaras med att borgarna i Visby i allmänhet hanterade förhållandevis fler mynt av högre valörer och fler icke gotländska mynt än vad de gotländska bönderna gjorde. Mycket handel bedrevs i Visby och det är naturligt att vissa av de mynt som hanterades i samband med detta inte var de lokala mynten. Andelen övriga gotländska mynt är också högre i denna kategori än vad den är i fynden från landsbygdskyrkorna. Detta skulle möjligen kunna förklaras med att staden Visby var en mer burgen miljö än vad Gotlands landsbygdsmiljö var.

I kategorin övriga landsbygdsmiljöer finns 392 mynt registrerade. Dessa mynts

sammansättning ser ut som följer; 81 W-brakteater utgör 21 %, 206 övriga gotlandsmynt utgör 52 % och 105 icke gotländska mynt utgör 27 % av fyndmaterialet i denna kategori.

Vid en första anblick kan denna sammansättning tyckas märklig. Det är inte sannolikt att de gotländska bönderna i

Figur 45. Fördelningen mellan W-brakteater, övriga gotlandsmynt och övriga mynt i kategorin övriga landsbygdsmiljöer.

allmänhet hanterade mynt med högre valörer och utländska mynt i större utsträckning än vad kyrkobesökarna i Visby gjorde. Min analys är i detta fall att fyndsammansättningen i viss mån är avhängig utgrävningstekniska detaljer. I mitt arbete med insamlingen av information om mynten i denna kategori har det varit tydligt att materialet i förhållandevis stor utsträckning inte kommer från regelrätta arkeologiska utgrävningar. I kategorin ingår visserligen bland annat material från utgrävningar av t.ex. några prästgårdar och en hamn, men många av de övriga mynten i kategorin är lösfynd som rapporterats in av privatpersoner. Det kan exempelvis gälla en person som har hittat något eller ett par mynt vid grävning av en blomsterrabatt. De W-brakteater som är så oerhört talrika i materialet från kyrkorna är helt enkelt mycket svåra att upptäcka utan metodisk användning av såll. Det är med andra ord inte vanligt att privatpersoner rapporterar in att de hittat en W-brakteat. Samtidigt kan sammansättningen också delvis förklaras med den tidigare nämnda teori om offerhandlingen som det centrala vid offer av mynt i kyrkor. Det faktum att mynten i kyrkorna till största delen utgörs av de ytterst kopparhaltiga W-brakteaterna från inflationsmyntningen under Eriks av Pommern tid på Gotland skulle kunna ses som ett tecken på att de mynten kanske helt enkelt inte var så gångbara som de borde varit vid handelstransaktioner och därför kunde undvaras och lämnas som offer i kyrkorna. Proportionerna mellan övriga gotlandsmynt och icke gotländska mynt visar en något anmärkningsvärt hög andel icke gotländska mynt. Detta är ett tecken på att mynt av många valörer cirkulerade över hela ön och att även bönderna på landsbygden hanterade mer än bara de lokala mynten.

I kategorin mynt övriga Visby ingår de mynt som hittats i Visby innanför den medeltida stadsmuren men inte i kyrkorna. Det totala antalet är för dessa mynt 214. Av dessa är 102, eller 48 % W-brakteater. 81 mynt, eller 38 %, tillfaller kategorin övriga gotlandsmynt och 31

eller 14 %, av mynten är icke gotländska mynt.

Figur 46, fördelningen mellan W-brakteater, övriga gotlandsmynt och icke gotländska mynt i kategorin övriga fynd från Visby.

Inte minst i jämförelse med sammansättningen hos fynden av mynt från övriga landsbygdsmiljöer är de

proportionerliga förhållandena mellan dessa mynt mycket intressanta. Att en större andel

av mynten är W-brakteater är egentligen inte konstigt eftersom det i Visby har utförts

förhållandevis fler arkeologiska utgrävningar i profana miljöer än vad som är fallet på den gotländska landsbygden. Att det har hittats förhållandevis fler icke gotländska mynt på den gotländska landsbygden utanför kyrkorna än vad som är fallet i det medeltida Visby utanför kyrkorna är däremot svårt att förklara.

3.4 Rumslig analys

En av de frågeställningar jag med denna uppsats söker besvara är; *Går det att med hjälp av myntens geografiska spridning se på vilka vägar de har kommit till ön? Vilka vägar var det i så fall?*

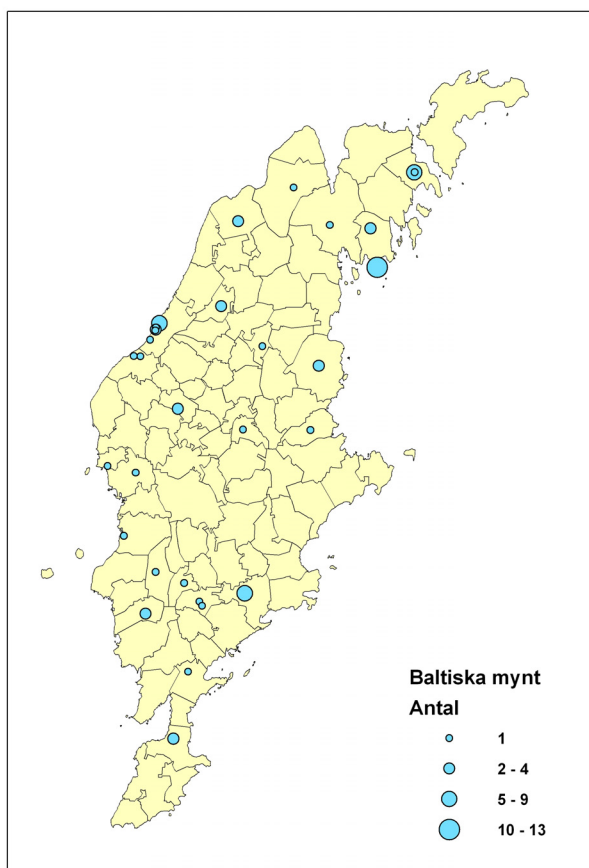
För att försöka besvara denna frågeställning har jag konstruerat spridningskartor. Jag vill dock poängtera några källkritiska aspekter innan jag presenterar dessa. De källkritiska aspekterna berör i viss mån hela det material som jag har arbetat med. Skulle hela Gotland grävas ut är det möjligt att den geografiska spridningen skulle ändras. Det fyndmaterial jag har arbetat med kommer i stor utsträckning från sockenkyrkorna och staden Visby. Detta beror helt enkelt på att det är där flest utgrävningar har ägt rum. De utgrävda platserna ger inte nödvändigtvis en helt rättvisande bild av den faktiska myntcirkulationen. Denna reservation till trots bör mönstren dock inte bortses från eftersom de ändå representerar det material som i nuläget finns tillgängligt.

3.4.1 Baltiska mynt på Gotland

Kartan, figur 47, visar den rumsliga spridningen av baltiska mynt från 1200-talet till och med 1600-talet i gotländska lösfynd och hopade fynd. De baltiska mynten har en förhållandevis jämn spridning över ön, med en viss koncentration vid kusterna. Det största enskilda fyndet, vilket består av 13 baltiska mynt, kommer från Sankt Olofsholms kyrkoruin som ligger vid Gotlands nordöstra kust. Detta är mycket intressant. Sankt Olofsholms kyrkoruin är, i motsats till flertalet kyrkor representerade i mitt material, inte ruinen efter någon sockenkyrka. Kyrkan ligger också nära ett medeltida hamnläge. Detta antyder att det kanske inte var gotländska bönder som i störst utsträckning befann sig i denna kyrka. Just Sankt Olofsholms läge överensstämmer med idén om att de baltiska mynten kommit till Gotland österifrån. Det faktum att de baltiska mynten som hittats i Sankt Olofsholm präglats under 1200 – 1600-talet

gör deras närvaro extra intressant. Jag vill dock här lyfta fram att Gotlands yta är förhållandevis liten och jag ser det som troligt att mynt ofta kan ha cirkulerat runt på hela ön innan de hamnade i jorden vilket är ytterligare en anledning till att jag vill vara försiktig med slutsatser angående hur mynten ursprungligen hamnade där de hittas. Det näst

största fyndet av baltiska mynt i fyndmaterialet som jag har arbetat med består av åtta mynt och kommer från Sankt Görans kyrkoruin som ligger lite utanför det medeltida Visby. Detta

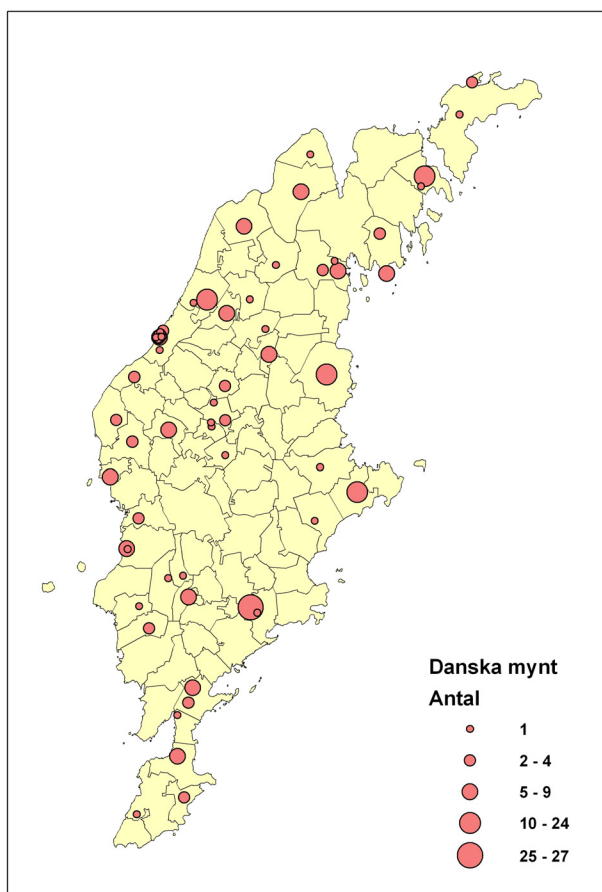
Figur 47. De baltiska myntens rumsliga spridning.

från Bunge kyrka och består av sju mynt. Bunge kyrka ligger på norra Gotland, nära östkusten. Detta överrensstämmer med idén om att de baltiska mynten har kommit till ön över vattnet österifrån.

3.4.2 Danska mynt på Gotland

Den rumsliga spridningen av de danska mynten, vilken kan observeras på figur 48, skiljer sig synbart i jämförelse med spridningen av baltiska mynt. Spridningen av de danska mynten har

är intressant bland annat eftersom denna kyrka var en hospitalkyrka. Kyrkan och själva hospitalanläggningen benämns i äldre handlingar ofta tillsammans som "hospitalet". På 1300-talet omnämns kyrkan som "leprosoriet" (Wase 1990:37), kyrkan har alltså varit en kyrka för spetälska. Hur och varför de baltiska mynten har hamnat i en kyrka för spetälska är svårt att säga, men i fyndet från Sankt Görans kyrkoruin ingår många icke gotländska mynt. Kanske skulle detta kunna tyda på att de människor som hade den mycket smittsamma sjukdomen kom utifrån medförande både de utländska mynten och smittan. Hela sju av de åtta baltiska mynten i kyrkruinen är av typer som präglades på slutet av 1200-talet och början av 1300-talet. Det tredje största fyndet av baltiska mynt kommer

Figur 48. De danska myntens rumsliga spridning.

en förhållandevis högre densitet längs Gotlands västkust, vilket är intressant och naturligt om Danmarks geografiska läge beaktas. Dock är det så att talrika danska fynd har hittats även i fyndorterna längs den östra kusten, och även mer centralt på ön. Det är här viktigt att betänka att, vilket tidigare nämnts, de flesta av de danska mynten, 158 av 250 härrör från 1600-talet. Under 1500-talet hade den gotländska myntningen avslutats, och Gotland tillhörde också Danmark fram till 1645. Under 1600-talets första hälft var alltså de danska mynten de som var vanligast på ön. De är i alla fall de som förekommer i störst antal i det fyndmaterial jag har arbetat med för denna uppsats. Om en grupp av mynt är den gängse gångbara är det kanske att

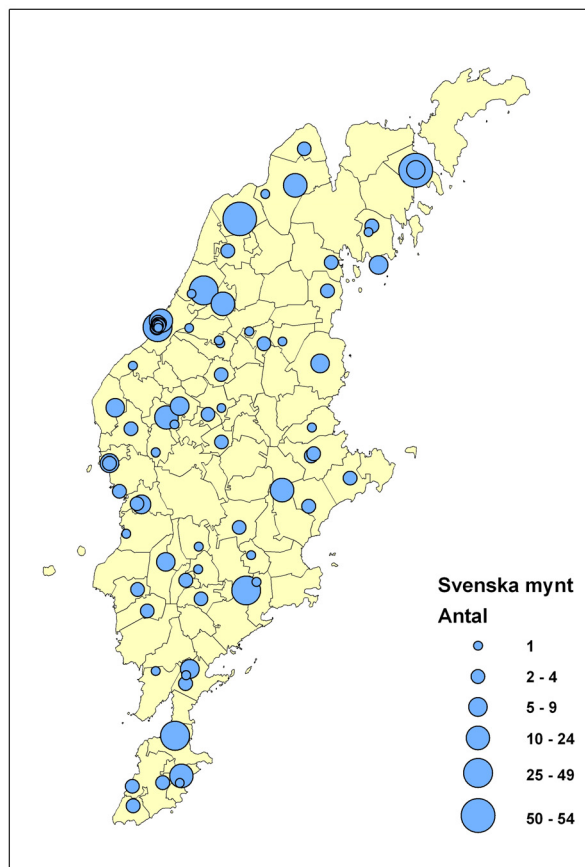
övertolka att säga att den skulle ha varit vanligare längs den ena kusten.

Det största enskilda hopade fyndet av danska mynt som gjorts på Gotland är fyndet från Burs kyrka vilket innefattar 27 danska mynt. Burs kyrka ligger på södra Gotland, en bit från kusten. Om Danmarks geografiska läge beaktas är det kanske inte konstigt att det största fyndet av danska mynt ligger på södra Gotland. Jag vill dock inte dra sådana långtgående slutsatser, myntfyndet från Burs kyrka är stort och det är inte konstigt att många danska mynt från perioden då Gotland tillhörde Danmark ingår. Det näst största fyndet av danska mynt, med 17 exemplar, har hittats vid utgrävningen av Bunge kyrka. Denna kyrka ligger, som tidigare nämnts, på norra Gotland. Detta är relativt långt från Danmark geografiskt sett, men även myntfyndet från Bunge kyrka är stort och det är svårt att dra några allmänna slutsatser utifrån detta. Det tredje största fyndet av danska mynt är det som hittats i Väskinde kyrka vilket består av 14 danska mynt. Väskinde kyrka ligger på Gotlands västra kust, inte långt från

Visby. Denna kyrkas geografiska läge, på den västra kusten, överensstämmer bra med en idé om att mynten kommit till Gotland från väster, över vattnet.

3.4.3 Svenska mynt på Gotland

De svenska mynten, se figur 49, har en spridning som skiljer sig märkbart från spridningen av de danska mynten på figur 48. Gotland blev ju svenskt 1645 och 257 av de totalt 499 svenska mynten i det material jag har arbetat med kommer från åren mellan 1645 och 1699. Vid en visuell examination är det tydligt att tonvikten i fynden med svenska mynt ligger på västra, kanske nordvästra Gotland. Detta överensstämmer väl med idén om att mynten kommit vattenvägen från det svenska fastlandet. Naturligtvis har mynten faktiskt kommit till Gotland på detta vis, men jag vill återigen här betona att det är svårt att dra sådana slutsatser. De svenska mynten var, precis som de danska var under det tidiga 1600-talet, de mynt som var gängse gångbara på ön. Mynten har förmodligen i många fall cirkulerat på ön under ett antal år innan de hamnat i jorden.

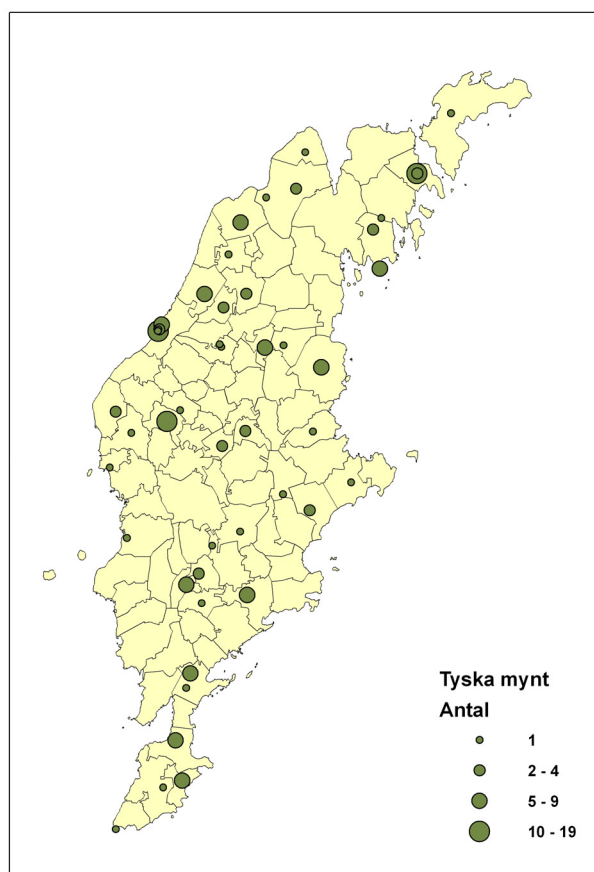

Figur 49. De svenska myntens rumsliga spridning.

Det största fyndet av svenska mynt i de hopade fynden på Gotland är fyndet från Stenkyrka kyrka som består av bland annat 54 svenska mynt. Stenkyrka kyrka ligger på Gotlands nordvästkust och dess geografiska position stämmer alltså väl överens med tanken om att mynten kommit till ön över vattnet från det svenska fastlandet. Det näst största fyndet är det som hittats i Bunge kyrka. Fyndet från denna kyrka innehåller bland annat 51 svenska mynt. Bunge kyrka har tidigare omnämnts i samband med de baltiska och de danska mynten och det fyndet var alltså mycket stort. Bunges läge vid kusten gör kyrkan till en naturlig plats där utländska mynt kan ha hamnat. Det tredje största fyndet av svenska mynt är fyndet från Burs

kyrka. Burs kyrka ligger nära Gotlands östkust, vilket antyder att mynten kan ha cirkulerat på ön innan de hamnade i kyrkan.

3.4.4 Tyska mynt på Gotland

Figur 50. De tyska myntens rumsliga spridning.

endast kan identifieras på grund av deras storlek och vikt och att en del av dessa bestämningar kanske i själva verket är något osäkra.

De tyska mynten som hittats i lösfynd och hopade fynd på Gotland, se figur 50, har en förhållandevis jämn spridning över ön. De flesta av de 191 mynten, hela 103, härrör från antingen 1300-talets andra hälft eller 1400-talets första hälft. Mynten är till största delen vinkenaugen, de små dåligt präglade tyska mynten med låg silverhalt som tidigare nämnts. Att mynten är så jämnt spridda över ön tyder möjligen på att handeln var utbredd och inte så starkt koncentrerad till Visby som kanske skulle kunna tänkas. Det kan också antyda att många människor kom i kontakt med de tyska handelsmännen. Hansan var under denna period mycket ekonomiskt mäktig, men deras mynt finns knappt alls representerade i fyndmaterialet. Det är dock

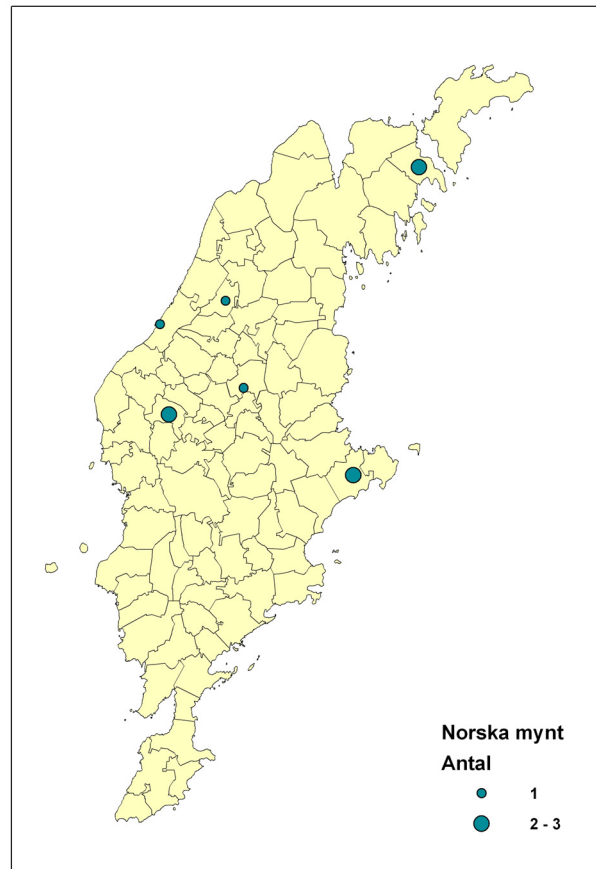
värt att här betänka att vinkenaugen ofta

Det enskilt största fyndet av tyska mynt är fyndet från Bunge kyrka. 19 tyska mynt har hittats i denna kyrka, 13 av dessa är vinkenaugen. Bunge kyrkas geografiska läge har tidigare diskuterats och en upprepning anser jag inte vara på sin plats, men fyndet från kyrkan är som sagts både stort och diversifierat. Det näst största fyndet är ett som hittats i Visby, i kvarteren Sankt Hans och Sankt Per. Detta fynd består av bland annat 17 tyska mynt. Det tredje största fyndet består av bland annat 14 tyska mynt och hittades i Hogräns kyrka på västra Gotland.

3.4.5 Norska mynt på Gotland

Norska mynt, se figur 51, förekommer i det material jag har arbetat med endast i 10 exemplar, vilket gör att en utförlig analys inte är möjlig. De norska myntens inbördes sammansättning har redan diskuterats, men mynten förekommer med fem exemplar från 1300-talet och fem från 1400-talet. De mynt jag har kategoriserat som 1400-talsmynt skulle också kunna vara präglade under 1500-talet, eftersom de har präglats under unionskungen Hans (1483-1513). Anledningen till att jag har valt att föra dem till 1400-talet är att han var kung fler år under detta sekel än vad han var under 1500-talet.

Det enskilt största fyndet av norska mynt är fyndet från Bunge kyrka. I detta fynd ingår tre norska mynt. Två exemplar vardera har också påträffats i Hogräns kyrka och i Gammelgarns kyrka. Som nämnts är det svårt att göra en djuplodande analys, men att alla norska har hittats på norra Gotland är ändå intressant då det geografiskt ligger närmare Norge än vad södra Gotland gör.

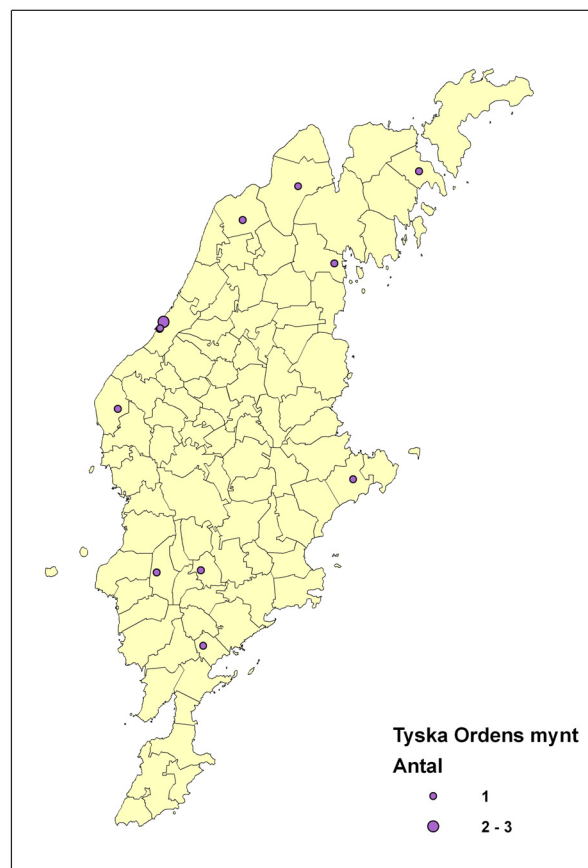

Figur 51. De norska myntens rumsliga spridning.

3.4.6 Mynt från Tyska Orden på Gotland

Mynt från Tyska Orden förekommer med 14 exemplar, se figur 52, i det fyndmaterial jag har arbetat med. Det enda enskilda fynd där fler än ett mynt från Tyska Orden förekommer är fyndet från Sankt Görans kyrkoruin där hela tre mynt som präglats under Tyska Orden hittats. Denna kyrka var, vilket tidigare nämnts, en kyrka för spetälska. Det är intressant att fundera över hur mynten från Tyska Orden hamnade där. Tyska Orden styrde Gotland under en period på ungefär tio år. 1398 tog de makten på ön efter att ha drivit iväg de sjörövare som stört handeln. Orden styrde Gotland på ett mindre våldsamt sätt, och gotlänningarna trivdes med

dem. Från 1403 försökte Danmark dock återta ön och 1408 var Tyska Orden slutligen tvungna att ge upp. Tyska Orden slog läger i Västergarn på väg till Visby (Öhrman 1994:130), men inga mynt från orden har hittats där. Om det tas i beaktande att Tyska Orden var en signifikant närvaro på Gotland och till och med styrde ön under en period är det möjligen lite märkligt att inte fler mynt från orden har hittats på Gotland. Huruvida det beror på att medeltidens gotlänningar gjorde ett aktivt val att inte hantera ordens mynt i någon större utsträckning eller om det var Orden som inte särskilt intresserade sig för att få ut sina mynt i cirkulation är svårt att svara på.

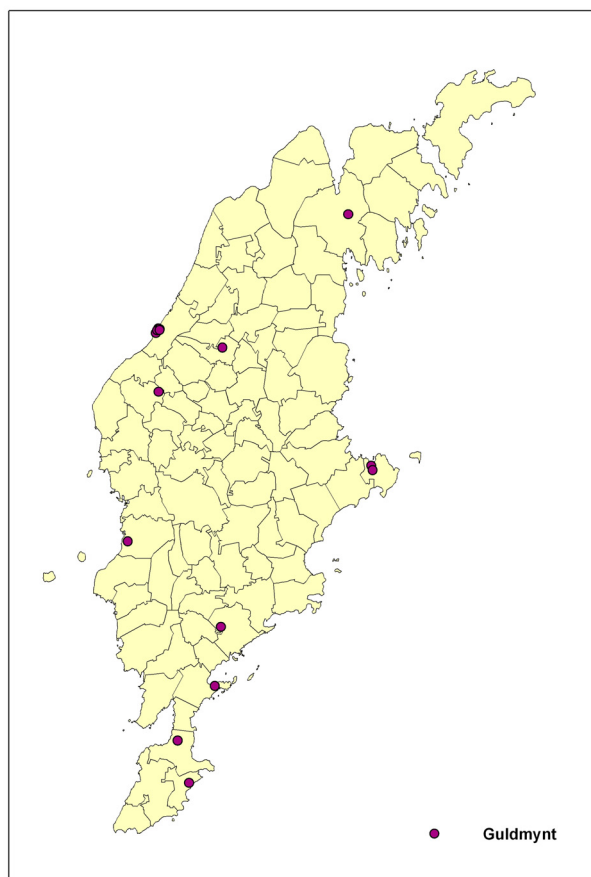

Figur 52. Den rumsliga spridningen hos Tyska Ordens mynt.

3.4.7 Guldmynt på Gotland

Guldmynt uppträder under medeltiden i svenska myntfynd från 1300-talet och framåt (Rasmusson 1962:172). På Gotland har 16 lösfynd av guldmynt gjorts. Av dessa är tre 1300-talsmynt (av dessa tre är två funna i Visby), 10 är 1400-talsmynt (fyra av dem funna i Visby), ett 1500-talsmynt och två 1600-talsmynt (ett av dem funnet i Visby). Även när det gäller depåfynden med medeltida guldmynt på Gotland är 1400-talsmynten de vanligast förekommande (Westermarck & Golabiewski Lannby 1992:101). Att sju av de 16 guldmynten har hittats i Visby är en indikation på att det ofta var i staden den handel där guldmynt hanterades ägde rum. Det är också intressant att de äldsta guldmynten, de från 1300-talet är vanligast förekommande i Visby. Detta tyder på att det var till staden bruket med hantering av guldmynt först kom. Förutom i Visby finns en koncentration av guldmynt längs Gotlands sydkust. Överhuvudtaget har de flesta guldmynten hittats nära kusterna. Eftersom så få guldmynt hittats var de uppenbarligen inte särskilt vanliga, och deras fyndlokaler, som oftast

ligger vid kusterna eller i staden, antyder att det troligen inte var allmogen som i första hand hanterade dessa mynt. Mynten har förmodligen kommit till ön via handel och troligen inte cirkulerat särskilt mycket. Kanske har de använts vid stora och betydelsefulla transaktioner. Dessa mynt var oerhört värdefulla. Guldmynten som hittats som lösfynd på Gotland är bland annat engelska, tyska, ungerska och nederländska, de flesta av mynten är tyska eller nederländska.

Figur 53. Guldmyntens spridning på Gotland.

4. ÖVERGRIPANDE TOLKNINGAR OCH SLUTDISKUSSION

Under de år då mynt präglades för gotländsk räkning var det dessa mynt som helt dominerade myntfynden. Det material som ligger till grund för denna uppsats består av 30958 mynt varav hela 29945 är gotländska, den procentuella fördelningen är 96,7 % gotländska mynt och 3,3 % icke gotländska mynt. Efter 1554, då mynt präglades för Gotlands räkning i Köpenhamn, cirkulerade flera olika typer av mynt. Med andra ord ersattes de gotländska mynten inte genast med något givet alternativ. Efter att den gotländska myntningen upphörde dröjde det fram till 1600-talet innan myntcirkulationen på Gotland kontrollerades på ett framgångsrikt sätt. År 1645, då Gotland återigen kom att tillhöra Sverige, var myntcirkulationen starkt kontrollerad vilket är tydligt i myntmaterialet från perioden. Av mynten präglade mellan 1600 och 1645 är 89 % danska och 11 % svenska. Att Gotland kom att tillhöra Danmark 1361 efter att ha varit svenskt tributland är dock inte lika tydligt i materialet. Visserligen kom fler danska

mynt att ingå i materialet från 1400-talet i jämförelse med materialet från 1300-talet, men de dominerar fortfarande inte myntfynden och den danska myntningen låg också nere under en period i slutet av 1300-talet.

Den ekonomiska storhetstid Gotland befann sig i fram till mitten av 1300-talet med följande nedgångsperiod är synlig i myntmaterialet denna uppsats har sin grund i. De gotländska mynten från tiden är av god silverhalt och det är de importerade mynten till största del också. Importmynten kommer från olika håll vilket antyder att Gotland hade en central roll i Östersjöhandeln. Att W-brakteaterna dominerar fynden från de gotländska kyrkorna totalt, samtidigt som de är förhållandevis ovanliga i myntfynd från fastlandssverige, skulle bland annat kunna bero på att de präglades i så oerhört högt antal att de blev nästan värdelösa och folket därför ofta valde att offra dem i kyrkorna. På det svenska fastlandet cirkulerade andra underhålliga penningar, och det fanns inget behov av att ta in W-brakteaterna i några större mängder.

Från mitten av 1300-talet befann sig Gotland i en stark nedgångsperiod. Denna hade många orsaker, exempelvis dåligt klimat med missväxt som följd och återkommande pestepidemier. Slaget vid Korsbetningen 1361, där ca 1800 gotländska män dog, var naturligtvis också förödande. Hela denna nedgångsperiod var en förutsättning för de enorma inflationsutmyntningar som följde. Nedgångsperioden skulle också kunna tänkas vara orsaken till de stora myntfynden i kyrkorna då en teori är att svårigheter gjorde människor mer benägna att offra mynt i kyrkorna.

I vissa fall går det att se tendenser till att mynten kommit till Gotland på specifika vägar, t.ex. har de baltiska mynten en viss koncentration vid öns kuster. Samtidigt är det viktigt att minnas att Gotland har en förhållandevis begränsad storlek och att mynten kan ha cirkulerat på ön under lång tid innan de hamnade i jorden. Detta gör att det är svårt att dra bestämda slutsatser angående på vilka vägar mynten hamnade på ön.

Många olika typer av mynt har hittats på Gotland. De varierar mycket i värde, bland mynten finns både enorma mängder nästan värdelösa inflationsmynt och mynt med mycket hög silverhalt. De mecklenburgska tjurhuvudsbrakteater som hittats i stora antal på det svenska fastlandet under perioden 1450-1500 förekommer i viss mån även på Gotland men de är i

jämförelse uppseendeväckande få. Detta skulle möjligen kunna tyda på att W-brakteaterna fortfarande cirkulerade på ön under dessa år trots att de inte längre präglades.

I vissa fall går det att se att den politiska utvecklingen har lämnat direkta och konkreta spår i myntfynden. Ett exempel på detta skulle kunna vara Kristian II:s klippingar vilka uppträder i förhållandevis stora antal på Gotland. Dessa spreds av den danske länsherren Søren Norby som ville stötta den avsatte kungen.

Det myntmaterial denna uppsats har sin grund i och den databas som konstruerats för uppsatsen har stora möjligheter. Av utrymmesskäl har alla möjligheter här inte kunnat uppnås. Om det fanns möjlighet till det skulle det i framtida forskning kunna vara intressant att studera de medeltida gotländska hamnlägena och se huruvida myntfyndens sammansättning ser annorlunda ut om de påträffas i närheten av en hamn. Det skulle också vara mycket intressant att titta mer på mynten som präglats för gotländsk räkning och hur deras spridning ser ut.

5. SAMMANFATTNING

I enlighet med uppsatsens syfte har jag registrerat och kartlagt alla mynt präglade mellan 1150 och 1699 som har hittats i lösfynd och hopade fynd på Gotland. Syftet med uppsatsen är även att analysera och förstå de mönster som framträder genom registreringen och kartläggningen.

Mitt arbete inleddes med att jag registrerade alla mynt det fanns uppgifter om på NFG för att sedan komplettera detta med information från KMK och ATA. Gotland hade en lokal myntning mellan ca 1150 och 1554 (1565). Under hela denna period cirkulerade dock fastlandssvenska, danska och andra utländska mynt parallellt med de gotländska mynten. I arbetet med uppsatsen har 30958 mynt registrerats. 29945 av dessa mynt är gotländska, varav 27815 är W-brakteater. 1047 av mynten är alltså icke-gotländska. Gotland befann sig i en ekonomisk blomstringstid fram till mitten av 1300-talet. Det går att se spår av denna i myntmaterialet från 1200-talet. Både de inhemska mynten och importmynten från detta århundrade har i de allra flesta fall en hög silverhalt. Gotland var svenskt tributland fram till 1361 då ön övergick till att tillhöra Danmark. Detta är dock svårt att med säkerhet iaktta i myntcirkulationen. Visserligen förekommer ett stort antal svenska 1300-talsmynt i fyndmaterialet, men dessa härrör till största delen från samma grupp. De svenska mynten har

inte heller konkurrerats ut av danska mynt eftersom den danska präglingen låg nere under största delen av 1300-talet.

Det är svårt att med hjälp av spridningskartor se på vilka vägar de icke gotländska mynten nådde ön, Gotland är geografiskt sätt inte särskilt stort, och mynten kan ofta ha cirkulerat under en tid innan de hamnade i jorden eller i kyrkgolvet. Dessa variabler, bland andra, medför att det är svårt att med hjälp av spridningskartor dra bestämda slutsatser om hur mynten hamnade på ön. De allra flesta mynten i det material jag har arbetat med har påträffats vid grävningar av kyrkor på den gotländska landsbygden. Vad gäller fyndens sammansättning innehåller fynden från landsbygdskyrkorna en större andel W-brakteater än vad myntfynden från Visbys kyrkor gör.

Från 1600-talet och framåt var myntcirkulationen på Gotland hårt kontrollerad. Så länge den lokala myntningen pågick dominerade dessa mynt på ön, men från 1554, då den gotländska myntningen i stort avslutades, fram till ca 1618 är det svårt att med hjälp av myntfynden dra slutsatser om försök till kontroll av öns myntcirkulation. Detta tyder på att administrationen på Gotland under denna tid var undermålig. Att Gotland övergick från att vara danskt till att tillhöra Sverige 1645 är mycket tydligt i myntmaterialet.

6. REFERENSER

6.1 Otryckta källor

Arkivaliska handlingar

Muntliga uppgifter Kenneth Jonsson

6.2 Tryckta källor

Bendixen, Kirsten. 1967. *Danmarks mønt*. Köpenhamn.

Berghaus, Peter. 1971. Phänomene der deutschen Münzgeschichte. *Acta Visbyensia IV – Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1971 – Kultur und Politik im Ostseeraum und im Norden 1350-1450* (red. Sven Ekdahl). Visby, 81-115.

- Brenner, Elias. 1972 (1691). *Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum*. Stockholm.
- Elfver, Frédéric och Anders Frösell. 1995. Unionstiden och internationaliseringen. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 109-124.
- Flensburg, Peter. 1976. *Mønt årbogen 1976*. Charlottenlund.
- Flensburg, Peter. 1996. *Numismatiskt leksikon*. Köpenhamn.
- Galster, Georg. 1972. *Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397-1540. Sverige 1363-1521*. Köpenhamn.
- Golabiewski Lannby, Monica. 1995. Makt, mark och penningar. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 83-107.
- Haljak, Gunnar. 1993. *Estonian coin catalogue*. Tallinn.
- Haljak, Gunnar. 1997. *Livländische Münzen aus der Ordenszeit 13.-16. Jahrhundert*. Tallinn.
- Haljak, Gunnar. 2010. *Livonian coins XIII-XVIII century. Part I: Feudal states*. Tallinn.
- Haljak, Gunnar. 2014. *Classical örtugs from Gotland*. Tallinn.
- Hauberg, Peter. 1891. Gullands myntvæsen. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, särtryck.
- Hildebrand, Hans. 1879. *Myntväsendet. Sveriges medeltid – kulturhistorisk skildring*. Första delen. Stockholm, 770-927.
- Holmberg, Kjell. 1995. När kungens mynt blev allmogens mynt. En översikt över mynt, myntning och myntens roll i det svenska samhället under 1200-talet. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 63-82.
- Hyötyniemi, Yrjö. 2000. Om gutnisk mynträkning på 1400-talet. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2000:3, 45-53.
- Jensen, Jørgen Steen, et. al. 1992. *Danmarks middelalderlige skattefund c.1050-c.1550. Del 2. Fundkatalog fra c.1241- c.1550*. Köpenhamn.
- Jensen, Jørgen Steen. 1985. De ældste Visby guder og Ebbelnæs-fundet. *Hikuin 11 – Festskrift till Brita Malmer*, 267-280.
- Jesse, Wilhelm. 1928. *Der wendische Münzverein*. Lübeck.
- Jonsson, Kenneth. 1990. Den äldsta gotländska myntningen. *META* 1990:3, 42-53.

Jonsson, Kenneth. 1995. Från utländsk metall till inhemskt mynt. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 43-61.

Jonsson, Kenneth. 1997. Hansatiden på Gotland i ett numismatiskt perspektiv. *Gotländskt Arkiv* 1997, 7-18.

Jonsson, Kenneth och Langhammar, Daniel. Övideskatten – en vikingatida-tidigmedeltida gotländsk släktkrönika. Manus för publicering i *Fornvännen*.

Jonsson, Kenneth och Majvor Östergren. 1998. Varför fick Gotland dansk mynträkning vid 1400-talets mitt? *Ord med mening – festskrift till Jörgen Steen Jensen* (red. Jens Christian Moesgaard och Preben Nielsen). Taastrup, 112-116.

Jonsson, Kenneth. 2007. A provisional survey of talers found in Sweden. *Magister monetae – studies in honor of Jörgen Steen Jensen* (red. Michael Andersen, Helle W Horsnäs och Jens Christian Moesgaard). Köpenhamn, 207-214.

Klackenberg, Henrik. 1992. *Moneta nostra – monetarisering i medeltidens Sverige*. Stockholm.

Lagerqvist, Lars O. 1970. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995-1521) samt gotländska mynt (ca 1140-1565)*. Stockholm.

Lagerqvist, Lars O. 1995. Äldre vasatid. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 125-180.

Lagerqvist, Lars O. 2011. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm.

Lindstedt, Janett. 1996. *Sverige eller Norge? En studie av en brakteatgrupp från 1300-talets mitt*. Seminarieuppsats vid Stockholms universitet.

Lundmark, Staffan. 2007. Fynden i Sverige av Tyska Ordens mynt. *Myntstudier* 2007:2.

Malmer, Brita. 1980. *Den senmedeltida penningen i Sverige*. Stockholm.

Malmer, Brita. 1995. Från Olof till Anund – Ur sigtunamyntningens historia. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 9-26.

Moesgaard, Jens Christian. 1987. Kirkegulvmønter fra Gotland. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1987:6, 134-141.

Myrberg, Nanouschka. 2008. *Ett eget värde – Gotlands tidigaste myntning, ca 1140-1220*. Stockholm.

Myrberg, Nanouschka. 2010. Botulf – helgon eller frifrälsare? *Gotländskt Arkiv* 2010, 35-45.

Myrberg, Nanouschka. 2012. The hatched cross: Gotlandic coins of the 13th century baltic sea area. *Varia historica VI – monetary history of the Baltics in the middle ages (12 - 16th C.)* (red. Ivar Leimus). Tallinn, 180-196.

Nelson, Peter. 2012. *Den vandrande gotlänningen – Fastlandsfynd med gotländska mynt*. Arkeologi II uppsats vid Stockholms universitet.

Rasmusson, Nils Ludvig. 1962. Guld i Norden under senmedeltiden. *Proxima Thule – Sverige och Europa under forntid och medeltid. Hyllningsskrift till H.M. Konungen den 11 november 1962* (red. Per Gustaf Hamberg). Stockholm, 167-183.

Schrötter, Friedrich von. 1930. *Wörterbuch der Münzkunde*. Berlin

Sæther, Ola. 1965. Mecklenburgske oksehodebrakteater i norska kirkefunn. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1965:9, 173-178.

Thordeman, Bengt. 1942. Gotländska skattfynd från medeltid och nyare tid. *Gotländskt Arkiv* 1942, 128-146.

Tingström, Bertel. 1986. *Plate money – the world's largest currency*. Stockholm.

Tingström, Bertel. 1995. Stormaktstidens penningväsen. *Myntningen i Sverige 995 – 1995*. Numismatiska Meddelanden XL (red. Kenneth Jonsson, Ulf Nordlind och Ian Wiséhn). Stockholm, 181-200.

Wase, Dick. 1990. Kyrkorna i Visby. *Gotländskt Arkiv* 1990, 29-52.

Westermarck, Ulla och Monica Golabiewski Lannby. 1992. Gotländska fynd av medeltida guldmynt från 1400-talet. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1992:6, 100-110.

Wiséhn, Eva. 1989. Gotska Sandön. *Festskrift till Lars O. Lagerqvist*. Numismatiska Meddelanden XXXVII (red. Ulla Ehrensvärd et. al.) Stockholm, 499-509.

Öhrman, Roger. 1994. *Vägen till Gotlands historia*, Gotländskt Arkiv 1994.

Stockholms
universitet